

NAILA CERIBAŠIĆ

Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb

KRAJOLICI NACIONALNIH MANJINA NA MANIFESTACIJAMA KULTURNOG AMATERIZMA U HRVATSKOJ

Polazeći od financijske sastavnice ostvarivanja prava i sloboda nacionalnih manjina u Hrvatskoj, u članku se analiziraju struktura i koncepcija manjinskog kulturnog amaterizma, pojedinih važnih manjinskih manifestacija (koje financiraju same manjine i one financirane iz drugih izvora) i manjinskih sadržaja u okviru važnih većinskih manifestacija. U današnje doba dominiraju monomanjinske manifestacije, koje svojom temeljnom strukturom, mjestom održavanja i publikom kojoj se obraćaju pridonose odijeljenosti manjina – i međusobno i u odnosu na većinu. Tek je nekoliko multimanjinskih manifestacija među kojima se kao najvažnija i najvidljivija izdvaja *Manifestacija "Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj"*. Njezina se struktura i koncepcija (načela jednakopravnosti i reprezentivnosti manjina, vrsnoća i dostojanstvenost prikazanih sadržaja, pretežnost folklornih stilizacija) uspoređuju s konceptualiziranjem manjina u okviru *37. međunarodne smotre folklor*a iz 2003. godine te s pristupom *3. Zagreb world music festivala "Nebo"* iz 2004. godine. Pritom je u središtu pozornosti pitanje kako se multikulturalnost u smislu bogatstva raznolikosti i u smislu međukulturnog i međuetničkog dijaloga očituje u realnosti diskursa i realnosti prakse, na razinama strukturiranja priredbi i izvedbi na njima.

Ključne riječi: nacionalna manjina, glazba, festival, etnicitet, multikulturalnost, zajednica, Hrvatska

Prema Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina iz 2002. godine, "nacionalna manjina je skupina hrvatskih državljana čiji pripadnici su tradicionalno nastanjeni na teritoriju Republike Hrvatske, a njeni članovi imaju etnička, jezična, kulturna i/ili vjerska obilježja različita od drugih građana i vodi ih želja za očuvanjem tih obilježja" ([Hrvatski sabor] 2002: članak 5.). Takve organizirane nacionalne manjine, koje vodi želja za očuvanjem obilježja različitih od drugih građana, u današnjoj su Hrvatskoj Albanci, Bošnjaci, Bugari, Crnogorci, Česi, Mađari, Makedonci, Nijemci i

Austrijanci (organizirani u zajedničku krovnu udrugu), Poljaci, Romi, Rusi, Rusini i Ukrajinci (organizirani u zajedničku krovnu udrugu), Slovaci, Slovenci, Srbi, Talijani te Židovi. Republika Hrvatska "osigurava ostvarivanje posebnih prava i sloboda pripadnika nacionalnih manjina", što se naročito odnosi, između ostaloga, i na "kulturn[u] autonomij[u] održavanjem, razvojem i iskazivanjem vlastite kulture, te očuvanj[em] i zaštit[om] svojih kulturnih dobara i tradicije" (ibid.: članak 7., točka 4.). Jednim se dijelom ostvarivanja prava i sloboda vezanih uz kulturnu autonomiju bavi i ovaj članak, naime kulturnim amaterizmom i manifestacijama nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Istim je Ustavnim zakonom – radi "sudjelovanja nacionalnih manjina u javnom životu Republike Hrvatske, a osobito radi razmatranja i predlaganja uređivanja i rješavanja pitanja u svezi s ostvarivanjem i zaštitom prava i sloboda nacionalnih manjina" – utemeljen i Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske (ibid.: članak 35., točka 1.), čiji su članovi, njih dvanaest, isključivo pripadnici manjina.¹ Od 2003. godine, kada se konstituirao, Savjet i "raspoređuje sredstva koja se u državnom proračunu osiguravaju za potrebe nacionalnih manjina" (ibid.: članak 35., točka 4.), čime se "odlučivanje i o tom bitnom segmentu ostvarivanja prava manjina u potpunosti prenijelo na predstavnike manjina" ([Vlada RH] 2004:43).²

Ovogodišnja Savjetova raspodjela sredstava bit će mi važnim polazištem za razmatranje strukture manjinskog kulturnog amaterizma i manifestacija u današnjoj Hrvatskoj, važnosti manjina za većinu i važnosti pojedinih tipova aktivnosti za same manjine. Riječ je pritom o važnosti izraženoj novčanom potporom, odnosno o financijskoj sastavnici ostvarivanja i zaštite manjinskih prava i sloboda. Ona je veoma bitna (premda u dosadašnjoj znanstvenoj literaturi posve zanemarena), no nipošto i jedina bitna sastavnica. Fokusirajući se na kulturne manifestacije, analizirat ću i koja je koncepcija, estetika i ideologija pojedinih važnih manifestacija koje financira Savjet (tj. same manjine), pojedinih manjinskih manifestacija financiranih iz drugih izvora te manjinskih sadržaja u okviru važnih većinskih manifestacija, komu se različite manifestacije obraćaju, koliko su vidljive u smislu medijske prisutnosti i komunikacije s Drugim, kako se multikulturalnost u smislu bogatstva raznolikosti i/ili međukulturnog i međuetničkog dijaloga očituje u realnosti diskursa i realnosti prakse.³ Poslužit ću se i idejom

¹ Sedam ih je "iz reda osoba koje predlože vijeća nacionalnih manjina", a pet "iz reda istaknutih kulturnih, znanstvenih, stručnih, vjerskih djelatnika... koje predlože manjinske udruge i druge organizacije manjina, vjerske zajednice, pravne osobe i građani pripadnici nacionalnih manjina". Članovi Savjeta "su i zastupnici nacionalnih manjina u Hrvatskom saboru" ([Hrvatski sabor] 2002: članak 36., točke 1. i 2.; usp. i [Vlada RH] 2004:15-16).

² Do tada je o raspodjeli sredstava odlučivala Vlada RH preko svojega Ureda za nacionalne manjine.

³ Realnost diskursa odnosi se na govorenu realnost, na diskurzivnu razinu kojom opisujemo svijet kakvim ga razumijemo i kakvim bismo željeli da jest. Realnost prakse odnosi se na življenu realnost, na konkretnu razinu prakse, tj. na oblike društvene interakcije u konkretnim

krajolika, čime se referiram na Appaduraiev model svojevrsna prometa etničkih, tehnoloških, novčanih, medijskih i idejnih roba i usluga u suvremenom svijetu (Appadurai 1990).

Financijski krajolik

Na Manifestaciji "Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj" 2004. godine Predsjednik Vlade RH je najavio kako će se iz državnog proračuna za 2005. godinu izdvojiti 10% više sredstava za manjinske udruge nego u 2004. godini, što se i dogodilo. Savjet za nacionalne manjine rasporedio je u 2005. manjinskim ustanovama i udrugama 23 821 920 kn (tzv. tekuće donacije u novcu), čime se financiraju informiranje, izdavaštvo, kulturni amaterizam, kulturne manifestacije i režijski troškovi.⁴ Kulturni amaterizam uključuje rad podružnica kulturnih društava (ogranci, KUD-ovi, pododbori i drugi organizacijski oblici), na što će se u 2005. godini utrošiti 4 095 800 kn, pri čemu je riječ o 194 podružnice manjinskih kulturnih društava. Na kulturne manifestacije manjinskih organizacija utrošit će se 4 143 150 kn.⁵ Pregled rasporeda sredstava po manjinskim zajednicama i tipovima aktivnosti donosim u prilogu 1, a izradila sam ga na temelju

situacijama. Društvena se stvarnost stvara, traje i mijenja u dijalektičkoj interakciji između realnosti diskursa i prakse (Lundberg, Malm i Ronström 2003:20).

⁴ Tekuće donacije u novcu obuhvaćaju u 2005. godini ukupno 24 500 000 kn jer povrh navedenog uključuju sufinanciranje radijskih programa namijenjenih pripadnicima manjina na jezicima manjina (300 000 kn), programe osposobljavanja i stručnoga usavršavanja (328 080 kn) i tekuću rezervu (50 000 kn). Osim tekućih donacija, Savjet raspolaže s još 1 850 300 kn, u što je uključeno i 380 000 kn za središnju Manifestaciju "Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj" (v. [Hrvatski sabor] 2004: stavka A732002). Pri Vladi RH djeluje i Ured za nacionalne manjine, kojemu je iz državnog proračuna za 2005. godinu dodijeljeno 3 012 600 kn (v. *ibid.*: stavka 02025).

Od modela financiranja informiranja, izdavaštva, kulturnih manifestacija i amaterizma odstupaju donekle tek Talijani financirajući iz tog fonda informiranje, manifestacije, rovinjski Centar za povijesna istraživanja i riječku Talijansku dramu, dok je kulturni amaterizam preko tog fonda financiran u gotovo zanemarivom iznosu. U Talijana i Mađara u zasebnoj su stavci programi koji proizlaze iz bilateralnog ugovora s Italijom (261 360 kn), odnosno Mađarskom (157 850), što se u drugih manjina ne javlja. U Roma su u takvim zasebnim stavkama stvaranje pretpostavki ostvarivanja kulturne autonomije (320 000), desetljeće uključivanja Roma (30 600) i spomen-obilježje romskim žrtvama fašističkog terora logora Jasenovac (38 200 kn).

⁵ Kad je riječ o financiranju kulturnog amaterizma, osnovni je specifični kriterij veličina izvedbene skupine (skupine "od 5 do 30 sudionika" i skupine "preko 30 sudionika"), dok je razina financiranja kulturnih manifestacija ovisna o razini manifestacije (manifestacije "pojedinih udruga, mjesta ili gradova" i manifestacije "na razini Republike Hrvatske") te o broju sudionika ("do 500 sudionika" i "preko 1000 sudionika"). Posebne su stavke u okviru kulturnih manifestacija "sudjelovanje na sajmu knjiga ili stručni skup" te "izložbe" (v. [Savjet za nacionalne manjine RH] 2003: Posebni kriteriji – II. i III.).

podataka iz Savjetove "Odluke o rasporedu sredstava..." (usp. [Savjet za nacionalne manjine RH] 2005).⁶

U poredbi s raspodjelom sredstava za "programe javnih potreba u kulturi" pri Ministarstvu kulture (v. [Ministarstvo kulture RH] 2005), iznos koji se raspoređuje manjinskim ustanovama i udrugama sukladan je, primjerice, iznosu za sve kulturne programe u Splitsko-dalmatinskoj županiji, programe dramske umjetnosti u RH ili primjerice više nego trostruko veći u odnosu na programe glazbene i glazbeno-scenske umjetnosti u RH, više nego šesterostruko veći u odnosu na programe kulturno-umjetničkog amaterizma u RH, gotovo dvostruko veći u odnosu na sve kulturne programe u Osječko-baranjskoj županiji, itd. No, poredba je samo okvirna jer su kategorizacije i kriteriji dodjele sredstava, odnosno vrste kulturnih sadržaja i aktivnosti koje se financiraju preko Savjeta i Ministarstva kulture različiti. Ipak, moguće je usporediti financiranje pojedinih manifestacija kulturno-umjetničkog amaterizma (glazbenog, glazbeno-scenskog i folklornog), što je jedna od kategorija i pri Ministarstvu kulture, a pretežno je (premda ne isključivo) o tome riječ i u manjinskim manifestacijama. Među 27 najvažnijih takvih manifestacija u 2005. godini – pri čemu o njihovoj važnosti svjedoči novčana potpora iz državnog proračuna (bilo preko Savjeta ili Ministarstva kulture) u iznosu od ili većim od 50 000 kn (v. prilog 2) – nalazi se 13 manjinskih manifestacija (5 čeških, 3 srpske, 2 židovske, 1 rusinsko-ukrajinska, 1 makedonska te 1 multimanjinska manifestacija u organizaciji Savjeta). Odnosno, ako izostavimo dvije židovske i jednu češku manifestaciju koje nisu dominantno na području glazbenog, glazbeno-scenskog i folklornog amaterizma (v. bilj. u prilogu 2), riječ je o ukupno 24 manifestacije u 2005. godini, od kojih je 10 manjinskih. Valja pritom imati na umu da državni proračun ne mora biti, i najčešće nije, jednim izvorom financiranja kulturnih manifestacija te da manjinske manifestacije možda teže mogu doći do dodatnih izvora, no naznačeni odnosi svakako kazuju koliko je cijelomu društvu (odnosno državnim institucijama koje ga zastupaju) važna ova ili ona manifestacija. Valja imati na umu i da se kulturne politike pojedinih manjinskih zajednica razlikuju – nekima je važno organizirati velike manifestacije na kojima će okupiti (gotovo) sve izvedbene skupine svoje krovne organizacije (npr. Česi s 18 manifestacija), dok su druge više orijentirane na priređivanje velikog broja manjih manifestacija (npr. Mađari sa 60 manifestacija). Jednako tako, premda manjinske zajednice prosječno podjednako izdvajaju za amaterizam i manifestacije, neke od toga znatnije odstupaju, što je razvidno iz priloga 1. Na posljepku, varira i udio izdvajanja

⁶ Treba napomenuti da su u pojedinim manjinskim zajednicama pojedine (obično manje) manifestacije u organizaciji podružnica bile uključene u stavku kulturnog amaterizma, no pridružila sam ih stavci manifestacija. U primjeru bošnjačke i židovske zajednice u stavke amaterizma i manifestacija bili su uključeni i režijski troškovi, no izostavila sam ih, sukladno drugim manjinskim zajednicama.

za manifestacije i kulturni amaterizam u odnosu na ukupna sredstva, što je također razvidno iz priloga 1. U svakom slučaju, osnovni je zaključak da manjine nipošto nisu marginalizirane – upravo suprotno, financirane su i osjetno više od prosjeka, sukladno načelu pozitivnih mjera radi ostvarivanja posebnih prava i sloboda pripadnika nacionalnih manjina što ga propisuje Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina (usp. [Hrvatski sabor] 2002: članak 3., točka 1.; članak 4., točka 2.; članak 7.).

Manjinska i većinska vizura

Iako i Savjet i Ministarstvo kulture raspoređuju novac iz državnog proračuna, korisno je razlikovati te izvore financiranja jer o raspodjeli sredstava u prvome primjeru odlučuju same manjine, odnosno njihovi predstavnici u Savjetu.

Uz iznimku Manifestacije "Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina u RH", najveće manjinske manifestacije koje se financiraju preko Savjeta koncipirane su dominantno kao smotre izvedbenih sekcija (npr. folklornih skupina) podružnica kulturnih društava (npr. kulturno-umjetničkih društava Matice slovačke) nacionalne manjine o kojoj je riječ (npr. Slovaka organiziranih u krovni Savez Slovaka u RH). Tomu se gotovo redovito, no u malom broju, pridodaju i poneke gostujuće skupine koje predstavljaju zemlju podrijetla (odnosno državu naroda s kojim dijele ista etnička, jezična, kulturna i/ili vjerska obilježja) i većinsku hrvatsku zajednicu. Primjerice, na 3. smotri kulturnog stvaralaštva Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta", održanoj 4. rujna 2004. godine u Malom Gracu, sudjelovali su folklorni ansambli SKD-a "iz istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, iz Rijeke, Gorskog Kotara, Dalmacije, Moslavine, Zapadne Slavonije, Korduna, Banovine i Zagreba", a kao gosti i kulturno-umjetnička društva iz Vreoca kraj Lazaravca (Srbija i Crna Gora), iz Viduševca kraj Gline te Udruga umirovljenika grada Gline ([Palma] 2004). Slično tomu, na 32. petrovačkom zvonu, središnjoj manifestaciji Saveza Rusina i Ukrajinaca u RH, održanoj 21. i 22. svibnja 2005. u Petrovcima, sudjelovali su "izvođači iz svih društava (osim iz Šumeća) članica Saveza" te kao gosti HKUD "Seljačka sloga" iz Stare Dubrave, rusinsko društvo iz Ruskog Krstura (Srbija i Crna Gora), dok su najavljeni gosti iz Ukrajine izostali (A. P. 2005:5).⁷

Među gostujućim društvima pojavljuju se na manjinskim manifestacijama katkad i predstavnici neke druge manjinske zajednice u Hrvatskoj. Tako

⁷ Struktura manjinskih manifestacija usporediva je sa županijskim smotrama folklor – i one okupljaju (u tom primjeru folklorne) skupine sa svojega (u tom primjeru županijskog) područja i pridodaju poneke gostujuće skupine koje će predstaviti druge hrvatske regije i/ili smotre folklor, a nešto se rjeđe na njima nađu i gostujuće hrvatske skupine iz susjednih zemalja.

su primjerice organizatori židovskog Bejahada, koji se održava u Hvaru od 24. rujna do 1. listopada 2005., "u želji da demonstrira[ju] i međuetničku suradnju, u goste... pozvali i 'Srpsko kulturno društvo – Prosvjeta' iz Zagreba" (Šalamon 2005). Formulacija je, u smislu pozicije Drugih na takvim priredbama, veoma precizna – riječ je o "demonstriranju" međuetničke suradnje. Istodobno, sudeći prema programu priredbi, festival doista pridonosi suradnji među židovskim zajednicama u raznim europskim zemljama, pa i šire. Kako sami kažu, "židovska Evropa će ove godine... biti vrlo prisutna na Hvaru, a od toga ćemo svi imati i te kakve koristi" (ibid.).

Još i više nego izrazito naglašenom međunarodnom međužidovskom suradnjom Bejahad se od osnovnog obrasca manjinskih manifestacija u Hrvatskoj izdvaja i narednim dvama važnim elementima. Mjesta na kojima se održava (hvarski gradski trg, kazalište, galerija, kongresna dvorana i hotel) mnogo su dostupnija općoj publici nego što je to inače. Obično se, naime, manjinske manifestacije održavaju u naseljima znatne zastupljenosti pripadnika dotične manjine pa se stoga i obraćaju pretežno vlastitoj publici. Šira publika za njih može doznati tek u specijaliziranoj televizijskoj i radijskoj emisiji (subotnja "Prizma" na HTV 1 i, također subotnja, "Multikultura" na 1. programu Hrvatskoga radija). Drugi se spomenuti element odnosi na kulturne sadržaje – koncepcija je Bejahada, naime, znatno šira od izvedbenih umjetnosti (glazbe, plesa, kazališta, odnosno sadržaja koji se prikazuju na pozornici) i unutar toga od folklornih sadržaja, dok je na drugim velikim manjinskim manifestacijama najčešće upravo suprotno. Uostalom, o tome svjedoči i struktura manjinskog kulturnog amaterizma, koju je također moguće iščitati iz Savjetove "Odluke o rasporedu sredstava...". Kako je razvidno iz priloga 3, folklorni amaterizam izrijeком obuhvaća oko dvije petine kulturnog amaterizma, no pritom valja imati na umu da i ostali tipovi glazbenih izvedbenih skupina (naredne dvije petine kulturnog amaterizma) znatnim dijelom također njeguju folklorne sadržaje, tj. folklornu, (neo)tradicijisku glazbu.

Razina zastupljenosti hrvatske većine na vodećim manjinskim manifestacijama (tj. pretežno smotrama folklora) usporediva je s razinom zastupljenosti manjina na vodećim hrvatskim smotrama folklora. Primjerice, na priredbama ovogodišnjeg Brodskog kola nastupila je jedna manjinska skupina (češka), dok na Smotri folklora Dalmacije u Metkoviću nije nastupila nijedna. Na županijskim smotrama folklora u županijama veće zastupljenosti manjina i manjinskih folklornih skupina, one su ipak nešto prisutnije. Tako su se na ovogodišnjim Martinskim susretima – smotri folklora Sisačko-moslavačke županije (Marinska Ves Desna, 12. lipnja) među 21 skupinom s područja županije našle i dvije manjinske (slovačka, rusinsko-ukrajinska), dok će se na

ovogodišnjim Folklovnim večerima – smotri folkloru Vukovarsko-srijemske županije (koja se održava 10. i 13.-15. rujna u sklopu Vinkovačkih jeseni) sudjeluju 34 skupine od kojih su i tri manjinske (dvije rusinsko-ukrajinske, jedna slovačka). Na zagrebačkoj Međunarodnoj smotri folkloru (u nastavku: MSF), središnjoj hrvatskoj folklornoj manifestaciji, nastupilo je u razdoblju od 1992. do 2002. ukupno 229 skupina iz Hrvatske (neke i više puta), od kojih 10 manjinskih (slovačke, talijanske, mađarske, rusinsko-ukrajinska, češka i romska; neke također više puta) (v. Ceribašić 2004:194-195),⁸ a na ovogodišnjoj MSF sudjelovalo je u središnjim programima ("Kraljice i srodni običaji", 22. srpnja; "Proljetni ophodi", 24. srpnja) 14 skupina iz Hrvatske, uključujući i jednu manjinsku (srpsku).⁹ U odnosu na manjinsku vizuru i diskurs, razlika je većinskih smotri u tome da manjinske skupine na njima nikad neće biti kategorizirane kao gosti, već kao ravnopravni sudionici. Naime, ključna je odrednica vodećih hrvatskih smotri ipak regionalna, a ne nacionalna, za razliku od manjinskih smotri.

Hrvatska folklorna scena čvrsto je dakle razdijeljena na manjinske i većinske smotre. Svojom temeljnom koncepcijom, mjestom održavanja i publikom kojoj se obraćaju, i same manjinske smotre pridonose odijeljenosti manjina ili je barem perpetuiraju (ako se priklonimo tezi da joj je većina glavnim generatorom). Novčani krajolik i struktura konkretnih programa pokazuju da manjine nisu marginalizirane, no nisu ni integrirane. To se dakako može tumačiti u smislu skrbi za očuvanje vlastitosti, ali i u smislu klopke (samo)izolacije.

Predložak iz prošlosti

Prije nego se osvrnem na sadržaj današnjih multimanjinskih manifestacija, korisnim mi se čini osvrnuti na predložak baštinjen iz prošlosti, naime iz razdoblja socijalističke Jugoslavije. U to su doba tadašnje organizirane nacionalne manjine priređivale svoje zasebne manifestacije,¹⁰ kao što i danas

⁸ Nije naodmet pripomenuti da se razina njihove zastupljenosti u odnosu na prethodno razdoblje nije mijenjala. Od 1966. do 1990. godine na MSF su sudjelovale 304 skupine iz Hrvatske, od kojih oko 14 manjinskih: desetak srpskih, dvije talijanske, jedna češka i jedna slovačka (v. *ibid.*). U srpskih se skupina ne može posve pouzdano odrediti njihov broj jer se one, jednako kao i hrvatske skupine, nisu u to doba legitimirale svojom etničkom, već samo mjesnom i regionalnom odrednicom. Može se govoriti tek o njihovoj okvirnoj zastupljenosti, vodeći se pritom strukturom stanovništva u pojedinim naseljima, naslijeđem pododbora SKD-a "Prosvjeta" i specifičnostima repertoara.

⁹ O programu iz 2003. godine, posvećenom upravo baštini nacionalnih manjina, bit će više riječi poslije.

¹⁰ Tadašnje su organizirane nacionalne manjine, tj. *narodnosti*, u Hrvatskoj bili Česi i Slovaci (Savez Čeha i Slovaka od 1944.), Talijani (Talijanska unija za Istru i Rijeku od 1944.), Mađari (Savez Mađara od 1949.), Rusini i Ukrajinci (Savez Rusina i Ukrajinaca od 1968.) i Romi (kulturno-prosvjetna i umjetnička društva "Rom" od 1980.) (v. Domini 1990:103-

čine, a usto se okupljale i na *Lipovljanskim susretima*, ako ne jedinoj,¹¹ a ono zasigurno najvećoj multimanjinskoj, multietničkoj i multikulturnoj manifestaciji u Hrvatskoj u doba socijalističke Jugoslavije.

Lipovljanski susreti su utemeljeni 1976. u Lipovljanima, mjestu u kojem su, kako se opetovano isticalo u programskim knjižicama Susreta i novinskim osvrtima, složno živjeli pripadnici 16 naroda i narodnosti bivše Jugoslavije. Poticaj za njihovo utemeljenje bio je u tome što su u to doba "savezi narodnosti u SRH imali svako svoje manifestacije, ali je nedostajala manifestacija koja bi ih objedinjavala". Odlučeno je stoga "da Lipovljani budu mjesto gdje bi sve narodnosti iz SRH pokazale, na jednom mjestu, umijeće plesa, pjesme, recitacije, likovnog izraza. Ideju i koncepciju buduće manifestacije savezi narodnosti u SRH su jednodušno prihvatili", pa je u ožujku 1976. "donešena odluka da se centralna proslava Dana ustanka 1975. godine proglasi 1. 'Lipovljanskih susretima', a 1976. godine da se održi druga manifestacija takođe pod imenom 'Lipovljanski susreti'" (Mihaljević 1985:118).¹²

Odvijali su se pod motom "Bratstvo i jedinstvo – životni interes naših naroda i narodnosti", a okupljali su skupine tadašnjih narodnosti u Hrvatskoj (češke, rusinske i ukrajinske, mađarske, talijanske, slovačke i romske, slijedom broja nastupa od većega prema manjem; ukupno oko polovice nastupa) i u drugim jugoslavenskim republikama (ukrajinske iz BiH, slovačke, mađarske i rusinske iz Vojvodine, romske iz uže Srbije, albanske s Kosova, talijanske iz Slovenije; ukupno oko sedmine nastupa), skupine

104), dok Albanci, Austrijanci, Bugari, Nijemci, Poljaci, Rusi i Židovi nisu imali svoje manjinske organizacije (uz iznimku, od 1989., Židovskog kulturnog društva "Miroslav Shalom Freiburger") (v. [S.n.] 2002:719). Svi su oni danas organizirane nacionalne manjine u Hrvatskoj, zajedno s Bošnjacima, Crnogorcima, Makedoncima, Slovencima i Srbima, koji su do 1990. imali status konstitutivnih *naroda* na čitavu području bivše Jugoslavije, jednako kao i Hrvati.

U razdoblju do 1990. "najznačajnije [su] godišnje kulturne manifestacije" u organizaciji samih manjina bile "Žetvene svečanosti, Naše jaro (slet učenika), Festival češke i slovačke pjesme kod češke i slovačke narodnosti; Festival dječjih pjesama, Susret zborova i folklornih grupa i Memorijal 'Pino Budičin' kod Talijana; Petrovačko zvono i Kulturno-zabavne večeri kod rusinske i ukrajinske narodnosti; Susret folklornih grupa i Susret zborova kod mađarske narodnosti, te Dani romske kulture kod Roma" (Domini 1990:104). Većina se tih manifestacija održava i danas.

¹¹ Naime, budući da se nisam bavila poviješću manjinskih manifestacija u Hrvatskoj, ne znam nije li se možda neka negdašnja jednonanjinska manifestacija u realnosti prakse, s obzirom na razinu zastupljenosti "gostiju", približila ideji multimanjinske manifestacije. Svakako, u realnosti diskursa (ondašnjeg i današnjeg; npr. prema kazivanjima voditelja i članova današnjih manjinskih izvedbenih skupina), Lipovljanski susreti su bili jedinom takvom manifestacijom.

¹² Bile su mi dostupne programske knjižice od tih 2. (1976.) do 13. susreta (1987.), uz iznimku 5. (1979.). Posljednji Lipovljanski susreti održani su 1990. godine, no posljednja dva nisu bila popraćena programskim knjižicama.

tadašnjih naroda u Hrvatskoj i u drugim jugoslavenskim republikama, no bez izričite etničke odrednice (hrvatske, srpske, slovenske, muslimanske, makedonske, crnogorske; ukupno oko trećine nastupa), u manjoj mjeri i skupine jugoslavenskih naroda u dijaspori (gradišćanskih Hrvata, koruških Slovenaca, Slovenaca u Italiji, južnih Slavena u Mađarskoj) ili pak skupine iz zemalja podrijetla jugoslavenskih narodnosti (Slovačke). Započeli su kao dvodnevna da bi ubrzo prerasli u trodnevnu manifestaciju, obuhvaćajući tribine, okrugle stolove ili manje stručne skupove,¹³ izložbe, književna sijela, natjecanja drvosječa, agrotehničara i sportskih ribolovaca, susrete vatrogasaca, nogometne, rukometne i druge sportske utakmice, auto-reli te priredbe naslovljene "Susret škola narodnosti", "Večer narodnih pjesama i igara", "Zabavno-plesno veče" i "Zbor bratstva i jedinstva" s "Folklornom smotrom naroda i narodnosti". Konceptcija se pojedinih priredbi u razdoblju od 1982. do 1984. postupno promijenila. Susreti škola narodnosti (tj. smotra dječjih skupina naroda i narodnosti) prestali su se održavati 1983. godine. Večer narodnih pjesama i igara obuhvaćala je do 1981. godine nastupe većeg broja "atraktivnih" folklornih ansambala naroda i narodnosti, godine 1982. ju je zamijenilo "Romsko veče" (romska je zajednica 1982. godine bila središnjom temom i drugih vrsta programa), 1983. godine "Folklorno-zabavno veče" jednog mađarskog ansambla (mađarska zajednica je 1983. bila temom i drugih programa), a 1984. romskog i mađarskog ansambla, da bi se od 1985. godine prestala održavati. Istodobno, 1983. godine je prvi put održano "Zabavno-plesno veče" "poznatih imena naše estrade", koje se nastavilo održavati i u narednim godinama.¹⁴ Godine 1984. i 1985. održalo se

¹³ U okviru Lipovljanskih susreta održana su u suradnji sa Zavodom za istraživanje folklor (današnji Institut za etnologiju i folkloristiku) i dva etnološka skupa posvećena istraživanju, prezentaciji i zaštiti kulture narodnosti (1985.) te seoskom graditeljstvu narodnosti lipovljanskog kraja i okolice (1987.), a inicirana je i izrada bibliografije o tradicijskoj kulturi i folkloru narodnosti i etničkih grupa u Jugoslaviji (Dalbello 1986). Prvi domaći zbornik posvećen tradicijskoj glazbi narodnosti i etničkih skupina (Bezić 1986), koji je bio važnim prvijencem i na međunarodnoj znanstvenoj sceni, nastao je neovisno o Lipovljanskim susretima, premda je tadašnje ozračje intenzivirano znanstvena interesa za manjine u Hrvatskoj zasigurno pridonijelo njegovu nastanku.

¹⁴ "Ovakva vrst programa bila je novost na Susretima [1983. godine] i izazvala je izuzetno veliko interesovanje među žiteljima Lipovljana i okolnih mjesta, te će se ovaj 'recept' (nastup estradnih zvijezda) sigurno primjenjivati i idućih godina" ([S.n.] 1984:41). Te su godine *Slavonski bečari* izveli "desetak svjetskih instrumentalnih šlagera"; potom im se pridružio Kićo Slabinac te su otpjevali "više od dvadeset šokačkih narodnih pjesama, isprepleteni[h] humorom i odličnim imitatorskim sposobnostima Kiće Slabincea". Na kraju je mlada osječka solo-pjevačica Mirjana Primorac izvela "desetak narodnih i zabavnih numera iz Slavonije". U cjelini, "bio je to program na visokom profesionalnom nivou" (ibid.). Već je i u prethodnoj programskoj knjižici bilo istaknuto kako bi "trebalo razmisliti o novim sadržajima na kulturno-umjetničkim priredbama. Znamo da folklor nije isključivo ni pretežno doživljavanje umjetničkog u narodnim masama, pogotovo među mladima, a mladi upravo čine većinu među posjetiocima Susreta. Moramo razmisliti i o prikladnim sadržajima za njih u okviru globalne koncepcije manifestacije (gitarijada, zabavna i pop-

i "Folklorno poslijepodne" kako bi se omogućilo KUD-ovima da "osim kratkog programa na Zboru... pokažu dio programa, po slobodnom izboru, ako im nije omogućen nastup negdje izvan Lipovljana" (Đukić 1985:88). Godine 1987. bio je organiziran mimohod sviju sudionika.

Središnja priredba – Zbor bratstva i jedinstva s Folklornom smotrom naroda i narodnosti, bila je dakle jedinom stalnom priredbom Lipovljanskih susreta. Trajala je barem nekoliko sati (npr. 1977. godine šest), a odvijala se na rukometnom stadionu pred tisućama gledatelja.¹⁵ Započinjala bi jugoslavenskom i hrvatskom himnom, govorima, ponekim skladbama jugoslavenskog repertoara za pjevački zbor, a potom bi uslijedili nastupi folklornih (rjeđe i pjevačkih te drugih vrsta glazbenih) skupina, koje su pretežno izvodile koreografirane "splete" plesova i pjesama svoje narodnosti, odnosno, kad je riječ o narodima bivše Jugoslavije, svojega širega kraja (npr. Posavine, Slavonije, Zagorja, Like, Štajerske, itd.), rjeđe i svoj "izvorni" repertoar u nekoreografiranu obliku, s jedne strane, a splete "naroda Jugoslavije" s druge strane.¹⁶ Ti su se nastupi katkad izmjenjivali s recitacijama na jezicima naroda i narodnosti. Priredba bi često završavala "recitalom", "završnom scenom" ili "posebnim programom" posvećenim nekoj jugoslavenskoj obljetnici (Tita, NOB-a, Partije, itd.), a na samom kraju gotovo obvezatnim kozaračkim kolom (a rjeđe pjesmom "Jugoslavijo") u zajedničkoj izvedbi sviju sudionika, kojima bi se priključila i publika, te vatrometom i "narodnim veseljem".

"Objedinjavanje" naroda i narodnosti socijalističke Jugoslavije na razini je sama repertoara najrazvidnije bilo u domaćeg Kulturno-umjetničkog društva "Lipa" iz Lipovljana. Ono je izvodilo i manjinske repertoare (češki, slovački, ukrajinski), glazbene obrade regionalnog repertoara (npr. pjesme poput "Moja diridika" u izvedbi pjevačkog zbora i tamburaša), koreografije plesova iz vlastita kraja i iz drugih dijelova zemlje (slavonskih, posavskih,

-glazba – naravno, na jezicima naroda i narodnosti, revolucionarne i rodoljubne pjesme u izvedbi zabavnih i pop-sastava i sl.)" ([S.n.] 1983:92). Na narednim su Susretima, od 1984. do 1987. sudjelovali zagrebački *Novi fosili*, Predrag Gojković-Cune, sarajevska skupina *Sar e Roma*, zagrebački *Cabaret*, Kostadinka Velkovska i Stjepan-Đimi Stanić.

¹⁵ U cjelini su Lipovljanski susreti bili iznimno dobro posjećenom manifestacijom. Prema podacima u programskim knjižicama (koje su se tiskale nakon njihova održavanja), središnji je Zbor uspijevao privući od 5 000 gledatelja (1977.), preko 7 000 (1980. i 1981.), do maksimalnih 8 000 gledatelja (1983.), da bi potom njihov broj opao na 5 000 (1985.) i na "preko 3 000" (1987.). Zabavno-plesna večer imala je najprije 8 000 posjetitelja (1983.), nakon čega je njihov broj postupno opadao do 2 000 (1987.), no postoji i podatak da su se za tu priredbu (1984., a vjerojatno i narednih godina) naplaćivale ulaznice. Večer narodnih pjesama i igara pratilo je oko 3 000 gledatelja (1980. i 1981.), a Folklorno poslijepodne tek "300 znatiželjnika" (1984.), pa je možda i stoga ta priredba ukinuta.

¹⁶ Naime, u programskim se knjižicama uglavnom izričito navodi da određena skupina izvodi "splet" te se navode i imena "koreografa" i "muzičkih voditelja" (rjeđe "dirigenata"); rjeđe se umjesto spleta pojavljuje "izvorni folklor" ili "izvorne narodne pjesme i kola", a tada istodobno najčešće i "voditelj" umjesto koreografa i glazbenih voditelja (dirigenata).

prekmurskih, bunjevačkih), socijalistički repertoar (npr. "splet partizanskih igara", pjesme poput "Vojnici druga Tita") te nefolklorne točke (npr. "ritmička grupa" KUD-a izvela je 1986. točku "Bježi, kišo, s prozora", kojom je "oduševila prisutne").¹⁷

Multikulturalnost I: krajolik multimanjinskih manifestacija

U proteklom razdoblju poduzete su mjere za jačanje ozračja snošljivosti i dijaloga među kulturama. Među tim mjerama, kao primjer možemo naglasiti već tradicionalnu manifestaciju Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina Republike Hrvatske, koja se svake godine u studenome održava u Koncertnoj dvorani Vatroslav Lisinski u Zagrebu, a u kojoj sudjeluju amateri pripadnici nacionalnih manjina koji tako djeluju na zbližavanje, međukulturni dijalog, druženje i afirmaciju različitih manjinskih kultura. Time i brojnim drugim priredbama, seminarima, izložbama, knjigama, novinama i časopisima nacionalnih manjina, za što se sredstva izdvajaju iz državnog proračuna, Hrvatska se obogaćuje i zaista afirmira kao multikulturalno društvo u kojem manjine pridonose kulturnom i inom bogatstvu ([Vlada RH] 2004:3-4).

U današnje doba, osim dominantna modela monomanjinskih manifestacija, drugi bismo mogli nazvati multikulturalnim manjinskim manifestacijama jer je multikulturalnost jedan od ključnih termina koje rabe organizatori, pokrovitelji, novinski izvjestitelji, pa i posjetitelji takvih priredbi.¹⁸ U tim diskursima, kako naznačuje i navedeni citat, multikulturalnost podrazumijeva međukulturni i međuetnički dijalog, razumijevanje i suradnju, bogatstvo čitava društva, poticanje tolerancije, itd. U praksi, međutim, riječ je o manifestacijama na kojima su zastupljene sve ili barem veći broj nacionalnih manjina, dok se hrvatska većina javlja tek kao jedan (manji) dio publike i uopće je nema među izvođačima. Stoga, imajući na umu da se bilo koja ideja multikulturalnosti nužno mora izgrađivati kao svojevrsno proširivanje (uske) koncepcije dominantne ili većinske kulture, primjerenije bi bilo takve manifestacije nazivati multimanjinskim.

¹⁷ Za razliku od toga, u današnje doba u Lipovljanima djeluje nekoliko društava organiziranih prema etničkom ključu (KPD "Karpati" Saveza Rusina i Ukrajinaca, ogranci Matice slovačke i Češke besede te etnički nespecificiran, tj. većinski hrvatski KUD "Lipa"), od kojih je svako posvećeno njegovanju "vlastite" baštine, uz tek povremene multikulturene iskorake KUD-a "Lipa".

¹⁸ O vezivanju pojmova multikulturalnosti i nacionalnih manjina svjedoči, primjerice, i naziv radijske emisije za pripadnike nacionalnih manjina na Hrvatskom radiju – riječ je naime o "Multikulturi" (subotom na 1. programu Hrvatskoga radija). Ipak, multikulturalnost nije isključivo vezana uz nacionalne manjine – primjerice, "Multikultura" je i udruga koja je ove sezone organizirala ciklus koncerata *world musica*, nastojeći time predstaviti "nemjerljivo bogatstvo velikih kulturnih tradicija", pri čemu će "kvaliteta svakog koncerta ukazivati na njihovo zajedničko ishodište" (cit. prema Piškorić 2005:107).

Najveća je među takvima Manifestacija "Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj" (u nastavku: Manifestacija), koja se od 1998. godine održava u Zagrebu u organizaciji Ureda za nacionalne manjine Vlade RH (do 2002.), odnosno Savjeta za nacionalne manjine RH (od 2003.). Riječ je o večernjoj priredbi koja se odvija u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog (sukladno tomu, kolokvijalno se naziva "Lisinskim") i na kojoj svaku manjinsku zajednicu (odnosno dvije u primjeru Rusina i Ukrajinaca te Nijemaca i Austrijanaca, koji su udruženi u zajedničke krovne organizacije) s jednakom minutažom zastupa jedna izvedbena skupina (ponekad i dvije), koja je međutim nerijetko sastavljena od članova više podružnica određene manjine (i izrijeком, a još više u praksi). Priredba obično traje oko dva i pol sata. Same manjinske organizacije odabiru skupine koje će ih predstavljati u suglasnosti sa Savjetom, članovima programskog odbora, stručnim suradnicima (posljednjih godina bili smo to Joško Čaleta i ja sama) i redateljem priredbe, a potom jedan od članova programskog odbora i/ili stručni suradnici, te na posljetku i redatelj, s odabranim skupinama dogovaraju pojedinosti repertoara, načina izvođenja i scenskoga predstavljanja. Manifestaciju redovito snimaju i (odgođeno) emitiraju Hrvatska televizija i Hrvatski radio, te je to i u tom smislu najveća i najvidljivija manjinska manifestacija u Hrvatskoj. Dvorana je uvijek popunjena, no ulaznice nisu u slobodnoj prodaji, već ih organizator distribuira manjinskim ustanovama i udrugama, a ove ih dalje raspoređuju. Slijedom toga je pretpostaviti da publiku većinom čine pripadnici manjina. Među posjetiteljima Manifestacije redovito su i visoki predstavnici Vlade RH, saborski zastupnici, čelnici manjinskih institucija i udruga, predstavnici Grada te drugi uglednici političkog života. Na početku Manifestacije se izvodi državna himna, slijedi govor predsjednika Savjeta te pokrovitelja Manifestacije ili njegova izaslanika (npr. 2004. godine pokroviteljem je i govornikom bio Predsjednik Vlade RH). Potom slijede nastupi (većinom plesnih folklornih) skupina, kojima se do uključivo 2003. godine pridodavao i nastup gostujućeg Mješovitog pjevačkog zbora "Lira" iz Zagreba.¹⁹ Na kraju se Manifestacije svi sudionici okupljaju iznova na pozornici i izvode himnu Europe (Beethovenovu "Odu radosti").

Sudeći prema komentarima izvođača i upućenih posjetitelja te manifestacije, na njoj je ključno pitanje jednakopravnosti manjina – obvezatno su uključene sve manjinske zajednice u Hrvatskoj, a izvođači i dio "njihove" publike veoma su osjetljivi na svako prekoračenje zadane minutaže, što se uvijek, dakako, odnosi na one druge, premda veći broj skupina barem unekoliko prekoračuje zadani limit (stoga ga organizator iz godine u godinu

¹⁹ Budući da taj zbor funkcioniра ne samo kao gradski zbor već i kao zbor židovske zajednice (npr. preko Savjeta se u 2005. godini financira s 55 000 kn), te budući da je židovsku zajednicu na Manifestaciji redovito zastupala i neka druga izvedbena skupina, njezin je status bio iznimkom od inače čvrsta načela jednake zastupljenosti svake manjine.

skraćuje – prije nekoliko godina bio je deset minuta, a na posljednjoj Manifestaciji sedam). Drugo je važno sporno pitanje reprezentativnosti, što se očituje kao napetost između folklorne izvornosti i stilizacije te između folklornih i nefolklornih sadržaja (o čemu će više riječi biti poslije), a pretežno i kao težnja za što većim, što "masovnijim" izvedbenim skupinama (što bi valjda trebalo simbolizirati veličinu, snagu i vrijednost dotične zajednice). Nije neobično da se na pozornici nađe osjetno više od uvriježena broja aktivnih članova određene skupine (jer su za reprezentativan nastup aktivirani i oni manje aktivni članovi i/ili jer su im se pridružili i poneki članovi iz drugih podružnica dotične manjine). Sudeći prema komentarima čelnika manjinskih udruga i podružnica te voditelja izvedbenih skupina, čini se da je takva brojnost izvođača i važnija od vrsnoće izvedbi; ona je gotovo redovito veoma pozitivno vrednovana, naročito ako je riječ o vlastitoj manjinskoj zajednici. S druge strane, od istih se ljudi relativno često mogu čuti i kritike kako odabrana skupina koja je predstavljala njihovu manjinu, jednostavno, nije bila dobra (i nije bila dobrim odabirom), što je često zapravo posljedicom širih napetosti među udrugama i/ili podružnicama okupljenima pod krovom iste nacionalne manjine. Umijeće pregovaranja i/ili autoritativnosti za organizatore je Manifestacije mnogo potrebnije nego u primjeru nemanjinskih smotri folkloru. Premda je riječ o kulturnoj priredbi, sadržaji se Manifestacije olako prebacuju na političku sferu. Vrsta i vrsnoća izvedbe olako postaju vrstom i vrsnoćom zajednice. U realnosti prakse je riječ o glazbenoj i/ili plesnoj izvedbi nekih izvođača, no u realnosti diskursa je riječ o kulturi dotične zajednice, njezinu dosegu i o njoj samoj. Etnicitet je na Manifestaciji umnogome izbrisao druge dimenzije identiteta. Shodno svemu tomu ona je mnogo više produžetkom ili svojevrsnom priredbom sažetaka monomanjinskih manifestacija nego što bi pridonijela međuetničkom (ili čak samo međumanjinskom) dijalogu i Hrvatsku "afirmirala kao multikulturalno društvo". Uostalom, toga su svjesni i organizatori Manifestacije, što se naročito vidi u promišljanjima njezina prikladna temeljna okvira. Neki (zasad najutjecajniji) smatraju da treba ostati u "Lisinskom", najvećoj i najuglednijoj koncertnoj dvorani (koja konotira i vrijednost sadržaja), no da bi je trebalo otvoriti široj, nemanjinskoj publici; drugi se, vođeni istom idejom, zalažu za njezino premještanje na neku otvorenu pozornicu u središtu grada; treći bi je povezali s priredbama Zagrebačkog velesajma, transformirali u neku vrst višednevne sajamske kulturne ponude, što bi je također otvorilo široj publici, a istodobno i umnogome umanjilo probleme jednakopravnosti i reprezentativnosti, jer bi svaka zajednica mogla predstaviti različite vrste kulturnih aktivnosti i veći broj izvedbenih skupina te različite sadržaje (tradicijske i suvremene, izvorne i stilizirane, kulturno specifičnije i univerzalnije, amaterske i profesionalne, itd.).²⁰

²⁰ Čini se dakle da predložak Lipovljanskih susreta još uvijek tinja kao mogućnost – ne u smislu ideologizirana (jugoslavenskog i socijalističkog) objedinjavanja naroda i narodnosti,

No, vraćajući se od planova na zasad ostvareno, susretat ćemo se, kad je riječ o statusu i strukturi manifestacija koje se odvijaju u manjinskoj organizaciji, samo s daljnjim primjerima zatvorenosti svake od manjina u vlastitu dvorištu. Nije se naodmet osvrnuti ukratko na iznimke koje dodatno potvrđuju to pravilo. Naime, osim Manifestacije, preko Savjeta se financiraju još samo dvije male višemanjinske manifestacije (s ukupno 48 000 kn, što iznosi 0,01% izdvajanja za manifestacije koje se ostvaruje preko Savjeta). Festival nacionalnih manjina "Fest-nam" u Lipovljanima, utemeljen 2002. kao pokušaj obnavljanja Lipovljanskih susreta, sufinanciraju u 2005. godini Savez Rusina i Ukrajinaca (s 22 000 kn) te Savez Čeha, Savez Slovaka i Bošnjačka nacionalna zajednica Hrvatske za Sisačko-moslavačku županiju (sa po 5 000 kn) (usp. [Savjet za nacionalne manjine RH] 2005). To je ujedno jedina manifestacija u Hrvatskoj za koju je više nacionalnih manjina spremno uložiti dio vlastitih tekućih novčanih donacija. Druga je takva manifestacija – Smotra folklor nacionalnih manjina Republike Hrvatske i hrvatske dijaspore, utemeljena 2001. u Starim Jankovcima – nastala također na tragu negdašnjih Lipovljanskih susreta. U 2005. godini financira je preko Savjeta jedino njezin organizator, KUD "Jankovci" iz Starih Jankovaca (s 11 000 kn), koji je podružnicom Saveza mađarskih udruga (usp. *ibid.*). Najvećim se dijelom ta smotra financira iz proračuna Vukovarsko-srijemske županije (ona joj je pokroviteljem, dok joj Općina Stari Jankovci i Savjet daju potporu), a uspjela je usto privući i relativno velik broj sponzora (13 u 2005. godini, većinom jankovačkih i vinkovačkih tvrtki). Ove godine, sukladno njezinoj koncepciji, na toj su smotri (održanoj 28. svibnja) sudjelovale četiri manjinske skupine iz Hrvatske (dvije mađarske iz Belog Manastira i domaćina, Starih Jankovaca, te makedonska iz Pule i židovska iz Zagreba), dvije hrvatske skupine s područja Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije, tri hrvatske skupine iz "dijaspore" (iz Mađarske, Vojvodine i Bosne i Hercegovine) te jedna multikulturalna skupina iz Hrvatske – KUD "Lipa" iz Lipovljana, koja se predstavila "slovačkim plesovima", no njeguje plesove, pjesme i običaje "Posavine, Slavonije, Moslavine, Međimurja, Prekomurja te slovačke i češke nacionalne manjine" (Nović 2005:10). Uz prošlogodišnju starojankovačku smotru vezao se i 5. festival hrvatskih folklornih skupina iz zapadne Europe, što ju je, prema riječima organizatora, i obogatilo i osnažilo. No, ove je godine u Vinkovcima dva tjedna prije jankovačke smotre, neovisno o njoj, održan 1. susret hrvatskih folklornih i tamburaških skupina iz Europe, čime je održivost jankovačke smotre i dodatno dovedena u pitanje. Ona, naime, ne samo da odstupa od modela uvriježena na manjinskoj kulturnoj sceni nego se, dakle, pojavio i suparnik čiji se program djelomice preklapa s njezinim.²¹

već u smislu raznolikosti priredbi i sadržaja koji se predstavljaju te u smislu obraćanja općoj, širokoj publici.

²¹ Osim ovih dviju višegodišnjih, vrijedi spomenuti još jednu, novoutemeljenu malu višemanjinsku manifestaciju, što daje pomisliti da bi takav tip priredbi ubuduće ipak mogao

Ideje o mogućim iskoracima Manifestacije u budućnosti uvelike se već ostvaruju u sadašnjosti riječkom "Etno smotrom", koja se pod pokroviteljstvom Grada Rijeke i motom "Bogatstvo je živjeti u zajedništvu" odvija od 1998. godine. Na njoj, kao i na Manifestaciji, sudjeluju sve manjinske zajednice koje djeluju na području Rijeke, no programi su neusporedivo opsežniji i obuhvaćaju raznolike priredbe koje se odvijaju više dana, pa shodno tomu prestaju biti ključnima i elementi političke jednakopravnosti i reprezentativnosti manjina po modelu Manifestacije. Prema kazivanju predsjednika jedne od riječkih manjinskih udruga, do 2003. godine svakoj je manjini bilo povjereno da sama koncipira višednevni raspored svojih priredbi (npr. predstavljanja knjiga, projekcije filmova, nastupi izvedbenih skupina), što bi kulminiralo završnom zajedničkom priredbom sviju riječkih manjinskih podružnica, ali i gostujućih manjinskih skupina iz drugih hrvatskih sredina kod zajednica koje nemaju svojih izvedbenih skupina u Rijeci, ili im pak nedostaje pojedinih izvođača ili tipova sastava (npr. dobrih svirača). Zasebne priredbe svake od manjina očito su uspjele privući samo vlastitu publiku, dok je organizatoru "želja... da svaka manjina vidi ne samo svoju, nego i rad i kulturno djelovanje drugih nacionalnih manjina" (Gašpert 2003). Sukladno tomu, od 2003. godine je smanjen ukupan broj priredbi, no iz godine u godinu se povećava broj i opseg događanja koja okupljaju više manjinskih zajednica. Tako se ovogodišnja "Etno smotra" protegla četiri dana (21.-24. travnja). Prvog je dana u dvorani Zajednice Talijana organizirana "večer poezije i solo glazbe uz sudjelovanje pjesnika i glazbenika riječkih manjinskih udruga", na što se nastavilo predstavljanje likovnih radova i unikatnog nakita članova Kulturnog društva Rusina i Ukrajinaca; drugi je dan bio posvećen Romima obuhvaćajući izložbu fotografija i izvedbu kratkih dramskih formi; trećeg je dana na riječkom Korzu organizirana "velika folklorna priredba uz sudjelovanje čak šesnaest ansambala iz Hrvatske, Poljske, Mađarske, Srbije i Crne Gore te Bosne i Hercegovine", a istoga je dana predstavljen i dio izdavaštva SKD-a "Prosvjeta"; posljednjeg je dana u prostorijama Demokratske zajednice Mađara održan šahovski turnir, a u Hrvatskom kulturnom domu na Sušaku predstavio se albanski grafičar, u nastavku se održala priredba na kojoj su sudjelovale "slovenska, talijanska, romska, češka, ukrajinska i srpska nacionalna manjina" te je na posljetku predstavljena i knjiga o skopsko-prizrenskoj nadbiskupiji (Gašpert 2005). Ovogodišnja je "Etno smotra" uvela i dva nova elementa: na središnjoj su priredbi sudjelovali

osnažiti. Riječ je o Smotri kulturnog stvaralaštva nacionalnih manjina zapadne Slavonije, koja se 5. studenog 2005. po prvi put održava u Okučanima. Organizator joj je Pododbor Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta" iz Okučana, a "generalni pokrovitelj" Općinsko poglavarstvo Okučani. U Savjetovoj se rapodjeli sredstava ne spominje (v. [Savjet za nacionalne manjine RH] 2005), odnosno Savjet je izravnom novčanom potporom zasad ne podupire.

gosti pojedinih manjinskih zajednica iz zemalja njihova podrijetla, no mnogo je važnijim elementom njezin izlazak iz koncertne dvorane (Hrvatskog kulturnog doma na Sušaku) na pozornicu na riječkom Korzu. Prema izvješću na internetskim stranicama grada Rijeke, priredba je okupila "brojne Riječane", koji su "uživali u dvosatnom programu" (I. N. 2005).

Osim riječke "Etno smotre", u nemanjinskoj se organizaciji već godinama odvija i manjinska priredba u okviru Smotre folklornih amatera grada Zagreba (prije Događanja amaterske folklorne scene Zagreba), kojoj je pokrovitelj Grad Zagreb. Na ovodišnjoj je takvoj priredbi (održanoj pod naslovom "Večer folklora etničkih manjina Zagreba" u Narodnom sveučilištu "Dubrava" 7. svibnja) nastupilo šest manjinskih skupina (a uz njih i jedna skupina za međunarodni folklor), premda u Zagrebu djeluju podružnice 15 manjinskih zajednica u Hrvatskoj (od zajednica navedenih u prilogu 3 izostaje tek talijanska). Razlozi su takvu malom broju sudjelujućih zajednica zasigurno višestruki (npr. u neambicioznosti organizatora, neatraktivnosti prostora u kojem se priredba odvija, neinformiranosti manjinskih društava), ali su zasigurno i u stavu samih manjinskih zajednica, odnosno njihovih zagrebačkih podružnica. Višeput su mi voditelji i/ili predsjednici pojedinih manjinskih skupina rekli kako na toj priredbi ne nastupaju ili ubuduće neće nastupati jer ih Grad Zagreb slabo financira, kao da je smisao njihova nastupanja (a u širem smislu i postojanja) u tome što ih netko financira.²² Doduše, takav se stav javlja i u zagrebačkih nemanjinskih skupina. Riječ je naime o tome da povjerenstvo za folklorni amaterizam Grada Zagreba rad folklornih skupina procjenjuje, između ostaloga, i na temelju njihova sudjelovanja na toj smotri (usp. [Gradski ured za kulturu] 2001:22). Kriterij mi se čini posve razumljivim, no činjenica je da upravo zbog tog kriterija nezadovoljstvo pojedinih skupina razinom financiranja iz gradskoga proračuna uvjetuje i njihov negativan odnos prema dotičnoj smotri.

²² Slično tomu, organizator mi je jedne od vodećih manjinskih manifestacija u Hrvatskoj kazao kako ne tiskaju programe dotične manifestacije jer to Savjet od njih ne traži, kao da se programi inače tiskaju kako bi se udovoljilo zahtjevima pokrovitelja. Uopće, tiskanje relativno detaljnih programa, a kamoli programskih knjižica (kojima bi se publiku podrobnije uputilo u sadržaje i predstavilo sudionike određene manifestacije te istodobno ostavilo pisana traga o njoj), na manjinskim je manifestacijama slabo prisutno. Čak i središnja Manifestacija tiska samo osnovni program (opsežnija knjižica tiskana je jedino 2000. godine, kad je umjesto uobičajene priredbe organizirana izložba tradicijskih glazbala nacionalnih manjina). Važnim su iznimkama od toga Bejahad, čiji su detaljni programi i najavni tekstovi dostupni i na internetskim stranicama Židovske kulturne scene "Bejahad", te jankovačka Smotra, koja je svih pet dosad održanih smotri popratila programskim knjižicama u kojima je ukratko predstavila čitavu manifestaciju te svaku sudjelujuću skupinu popratila kraćim najavnim tekstom i fotografijom. Negdašnji Lipovljanski susreti redovito su tiskali svoju (kojiput i veoma opsežnu) programsku knjižicu.

Multikulturalnost II: krajolik manjinskih izvedbi

Multikulturalnost u smislu međukulturnog i međuetničkog dijaloga i/ili bogatstva raznolikosti mnogo je prisutnija u samim izvedbama manjinskih skupina negoli u organizacijskom okviru manjinskih manifestacija. Već sama temeljna koncepcija djelovanja u većine manjinskih skupina – folklorna stilizacija – podrazumijeva svojevrsni dijalog između tradicijskih sadržaja (tj. starinskih predložaka) i njihove stilizirane forme (tj. suvremenih načina izvođenja), pri čemu je takva koncepcija uvelike prisutna i na hrvatskoj folklornoj sceni (pretežno u djelovanju gradskih folklornih ansambala) i na folklornim scenama zemalja podrijetla pojedinih hrvatskih manjina. Istodobno, ona objedinjuje različita iskustva manjinskih folklornih skupina čije članstvo baštini različite regionalne tradicije iz zemlje njihova podrijetla (što je često u gradskih manjinskih skupina), a i omogućuje pripadnicima drugih zajednica da se pridruže nekoj manjinskoj skupini (primjerice, u makedonskom društvu u Zagrebu veći je broj članova koji su od poklonika s vremenom postali i aktivnim izvođačima makedonske glazbe i plesa, premda podrijetlom nisu Makedonci, a slično je, naročito posljednjih godina, i u zagrebačkom češkom društvu). Dakle, sama po sebi koncepcija stilizacije uključuje višestruki dijalog.

Među organizatorima multimanjinskih manifestacija jedino se organizatori Manifestacije bave i samim izvedbama, dok je na drugim manifestacijama ta razina prepuštena sudionicima. Pritom međutim izostaje jasna i čvrsta koncepcija o tome kakve bi izvedbe trebale biti jer su i instance utjecaja i odlučivanja mnogobrojne. Povrh užeg tima koji priprema Manifestaciju (dvoje članova programskog odbora, dvoje stručnih suradnika i redatelj na čelu s predsjednikom Savjeta), koji ni sam nema jedinstvena stajališta o poželjnoj izvedbi, utjecajni su u većoj ili manjoj mjeri i nazori čelnika manjinskih institucija i udruga, manjinskih političara i uopće uglednika političkog života, pojedinih voditelja izvedbenih skupina, novinara itd. Nekima je najvažnije da izvedbe ne budu dosadne, da su žive, zanimljive, efektne i/ili kratke, nekima je ključna visoka umjetnička vrsnoća, neki bi manje folklor, nekima je presudna etnička autohtonost, itd. Pritom nije riječ samo o različitim prioritetima već dakako i o njihovu različitu poimanju – ne samo da jedna te ista izvedba (npr. stilizirani prikaz dijela svadbenog običaja određene manjine) jednima može biti promašena, a drugima izvrsna nego može varirati i njezina kategorizacija (npr. u navedenu primjeru s obzirom na poimanje stilizacije, folklor te etničke i kulturne specifičnosti prikazanog svadbenog običaja). Ipak, u mjeri u kojoj ih je moguće sumirati, iz takvih se disparatnih htijenja kao dominantne ideje Manifestacije izdvajaju vrsnoća i dostojanstvenost prikazanih sadržaja. Prema riječima Aleksandra Tolnauera, predsjednika Savjeta, "manjine u ovoj zemlji nisu samo društvo u nošnjama koji vrti maramicu, nego nešto puno ozbiljnije" (cit. prema Obradović 2005). To je doduše bilo izrečeno u kontekstu rasprave o (ne)vidljivosti i (ne-

primjerenu) načinu predstavljanja manjina u medijima, pa "ozbiljnost" seže i povrh kulturnih sadržaja, no svakako ocrtava i težnje Savjeta kao organizatora Manifestacije. Na 7. Manifestaciji (održanoj 7. studenog 2004.) bilo je doduše i ponešto sudionika koji nisu bili u nošnjama (a pogotovo nisu vrtili maramicom), primjerice dvojica gitarista, članova albanske zajednice koji su izveli "Cavatinu" Stanleyja Myresa (skladbu poznatu iz filma "Lovac na jelene"), što je bilo najizrazitijim primjerom sadržaja koji doista nema veze s (uvriježeno shvaćenim) folklorom. No, prvim dijelom svojega nastupa i albanska je zajednica predstavila folklorno, *svadbeno kolo* u koreografiji voditelja skupine koja ju je zastupala, a model folklorne stilizacije dominirao je i nastupima drugih zajednica. Čini se dakle da organizator Manifestacije realnošću diskursa (manjine "nisu samo društvo u nošnjama") nastoji i realnost prakse (sudionici Manifestacije pretežno jesu "društvo u nošnjama") usmjeriti prema nefolklorosti, umjetničkoj vrsnoći, ozbiljnosti i dostojanstvenosti. Temeljni je poticaj tomu u stereotipu o folkloru kao seljačkom, zaostalom i primitivnom, što se proteže i na njegove nositelje, pa ga stoga, dakako, treba napustiti ili barem umjetnički što više preobraziti.²³ Težnja je posve razumljiva, premda počiva na grubom stereotipu, no u realnosti prakse, unificirajući načine izvođenja (a djelomice i predloške, imajući na umu bijeg od folkloru u cjelini), pridonosi međuetničkom dijalogu (npr. promičući estetiku etnički nespecifičnih pjevačkih zborova), no ne pridonosi bogatstvu raznolikosti. U realnosti diskursa nije međutim riječ o međuetničkom ili međukulturnom dijalogu (štoviše, često se izrijekom kritiziraju preuzimanja određenog glazbenog ili plesnog oblika od neke druge manjinske ili većinske zajednice), već o bogatstvu raznolikosti i visokoj vrsnoći prikazanih sadržaja, pri čemu će upravo ta visoka vrsnoća omogućiti i primjeren međuetnički (međukulturni) dijalog, naime shvaćanje većine da su manjine "nešto puno ozbiljnije". Posluživši se teom i metaforom o Romima koje ne volimo u svom susjedstvu, ali volimo na pozornici (usp. Piškorić 2005:82-84), moglo bi se reći da Manifestacija upravo na toj mogućnosti gradi svoju strategiju djelovanja. Budući da je priredba središnjeg političkog tijela posvećenog zaštiti manjina, njoj je razvijanje suživota s Romima iz susjedstva radi njihove integracije u hrvatsko društvo ključan, moglo bi se reći i jedini cilj; a budući da nam Romi nisu dragi susjedi, opravdano je (ili je barem razumljivo) poslužiti se i kulturom upakiranom na što "vrsniji" način, sve radi općega boljitka, pa makar time zaplesali u istome smjeru, prema rubu kulturne asimilacije, jer bi i to možda (tobože) moglo pripomoći općoj ekonomskoj i socijalnoj integraciji, boljem životu romske populacije.

Baštini nacionalnih manjina u Hrvatskoj bio je posvećen i središnji program 37. međunarodne smotre folkloru u Zagrebu (održane 16.-20. srpnja

²³ O generiranju takva nazora u hrvatskoj javnoj praksi folkloru na početku 1950-ih godina v. u Ceribašić 2003b:238-244.

2003.). Njezin je pristup bio umnogome drukčiji od pristupa Manifestacije, a i mogao je biti već i stoga jer je riječ o kulturnoj priredbi kojoj je ključno promicati kulturnu raznolikost i posredno pridonijeti razvijanju suživota, dok politička pitanja ekonomske i socijalne integracije izlaze iz djelokruga njezinih težnji i mogućnosti. Cjelokupni je program obuhvatio središnju priredbu ("Baština nacionalnih manjina u Hrvatskoj"), koncerte etno-glazbe ("Istarski zvukolici" i "Glazbe u manjini – manjine u glazbi"), koncert crkvenog pučkog pjevanja ("Grkokatoličko pučko pjevanje u Križevačkoj biskupiji"), plesne radionice, izložbe i predstavljanje knjige, nudeći time različite okvire za razumijevanje manjina. No, zadržat ću se na središnjoj priredbi jer je ona jedina usporediva s Manifestacijom, a usto reprezentira i opća načela MSF. U pripremi te priredbe i sama sam sudjelovala, zajedno sa Zoricom Vitez i Vidom Bagurom. Njome smo nastojali pokazati "odista veliko bogatstvo postojećih, živih folklornih tradicija [nacionalnih manjina] vezanih uz različite, manje reprezentativne i manje javne prigode u vlastitoj sredini", omogućiti "dominantnoj zajednici da dobije barem djelomični uvid u neke od tih tradicija" (Smotra se naime obraća općoj publici, a središnje se priredbe i televizijski prenose) te "osnažiti manjinske nacionalne zajednice u uvjerenju da je pluralizam njihovih folklornih, lokalnih izraza jedna od vrijednosti svijeta u kojemu živimo" (Ceribašić 2003a:7). Sami smo odabirali skupine i pojedince koji će predstavljati određenu zajednicu, vođeni kriterijem njihove posebnosti, koja se međutim očituje i kao posebnost stvorena u interakciji s drugim ovdašnjim zajednicama, a ne samo kao čvrsta razlika u odnosu na druge. Ponekad je bila riječ tek o odabiru određene skupine (bez zadiranja u njezin reperoar, stilove i načine izvođenja), no ponekad i o odabiru iz ponuđena repertoara, poticanju uporabe marginaliziranih glazbala i/ili načina izvođenja te određenoj dekonstrukciji koreografija. Time smo nastojali, barem djelomice, napustiti stereotipe prisutne i u većinskoj i u manjinskim zajednicama. Primjerice, talijansku su zajednicu zastupali rovinjski Talijani sa svojim *bitinadama* i *ariama da nuoto*, koje kao gradska baština dotad nisu nalazile put do vodećih hrvatskih smotri folklor, Bošnjaci su se predstavili neizostavnom *sevdalinkom*, svojim transnacionalnim glazbenim simbolom, ali i široj (pa i vlastitoj) publici nepoznatim glazbenim žanrom iz seoske tradicije (svirka i pjesma *na debelu* [žicu]), Rusini su prikazali dio svoje lokalne plesne baštine koja je nastala u interakciji s drugim ovdašnjim zajednicama, baš kao što su o prepletanju manjinske i većinske kulture svjedočili i slovački tamburaši, itd. (šire o cijelomu programu v. u Vitez 2003).²⁴ I bogatstvo raznolikosti i međuetnički i

²⁴ Primjedbe hrvatskih stručnjaka na nastupe manjinskih skupina (onda kada one sudjeluju na regionalnim smotrama folklor, jer manjinske smotre ili uopće ne angažiraju stručnjake ili barem ne angažiraju hrvatske stručnjake koji bi pratili nastupe i komentirali ih nakon smotre za okruglim stolom, kako je uvriježeno na hrvatskim regionalnim smotrama folklor) odnose se uglavnom na preuzimanje gotovih koreografija iz zemalja podrijetla, umjesto da se pokuša prikazati vlastita lokalna baština koja je stvorena ovdje, u interakciji s drugim

međukulturni dijalog bili su na toj priredbi ne samo realnošću diskursa nego i realnošću prakse. Zaplesalo se u nošnjama u različitim smjerovima kulturne autonomije, ne pitajući se pritom, sukladno veseloj prigodi, ima li ih i koji su osnovni životni problemi plesača.

Multikulturalnost III: različite kulture

Prema definiciji Studijske skupine "Glazba i manjine" Međunarodnog savjeta za tradicijsku glazbu, manjine su ljudske skupine kojih razliku u odnosu na dominantnu skupinu uvjetuju kulturni, etnički, društveni, religijski ili ekonomski razlozi (cit. prema Hemetek 2001:21). Slično kao i u uvodnoj definiciji iz Ustavnog zakona, i ovdje je važna razlika (u odnosu na "dominantnu skupinu", tj. u odnosu na "druge građane", pri čemu prvo konotira i marginalizaciju, za razliku od drugoga) i razlozi tj. obilježja koja je tvore (etnička, jezična, kulturna i/ili vjerska prema Ustavnom zakonu). Ovdje međutim izostaje "želja za očuvanjem tih obilježja", što manjinu istodobno i gura u neizbježnost (manjinska je pozicija sudbinom, a ne i izborom) i proširuje do neslučenih razmjera (jer svi smo mi nekim od navedenih razloga više ili manje različiti u odnosu na neuhvatljivu dominantnu skupinu i/ili u odnosu na druge građane). S druge strane, u Ustavnom zakonu nije riječ o manjini, nego o nacionalnoj manjini, koja je dakle prekrila mogućnost i nekakve drukčije manjine; manjina je uvijek i etnička. Ona je takva (barem izrazito, ako ne i isključivo etnička) i slijedom programa Manifestacije, dok je slijedom programa 37. MSF primjerenije govoriti o etničkoj i kulturnoj manjini (tematiziranoj središnjom priredbom), pri čemu nužnost kulturne odrednice proizlazi iz regionalnih razlika unutar određene etničke zajednice i prepletanja kultura različitih etničkih zajednica, o vjerskoj i etničkoj manjini (tematiziranoj koncertom grkokatoličkog pučkog pjevanja), pa i o manjinama uvjetovanima spletom kulturnih, etničkih, društvenih i rodničkih čimbenika (tematiziranim koncertima etno-glazbe).

U kontekstu usporedbe Manifestacije i središnje priredbe 37. MSF, koje su u današnje doba osnovnim modelima u konceptualiziranju multimanjinskih priredbi, važnom mi se čini i treća prigoda – 3. Zagreb world music festival "Nebo" (održan 18.-21. studenog 2004.), koji je jedan dio svog programa također posvetio baštini nacionalnih manjina u Hrvatskoj. Taj je dio programa obuhvatio koncert vokalnih skupina nacionalnih manjina (Mala dvorana Koncerte dvorane Vatroslava Lisinskog, 20. studenog 2004.) i radionicu (održanu narednog jutra u dvorani Ansambla "Lado"). Pri oblikovanju koncerta organizatorima je kao polazište poslužila kompaktna ploča "Glazbena baština nacionalnih manjina u Hrvatskoj" (Ceribašić i Bagur 2003), koja je pak

zajednicama. Riječ je dakle upravo o međukulturnom ili međuetničkom dijalogu, premda je naglasak na lokalnosti kao jednoj od okosnica (hrvatske) koncepcije izvornosti.

nastala usporedno s pripremanjem središnje priredbe 37. MSF. No, konačna je njegova realizacija bila znatno drukčija u odnosu na strukturu i te priredbe u okviru 37. MSF i Manifestacije: bile su predstavljene samo četiri manjinske zajednice (srpska, rusinka i ukrajinska, slovačka i talijanska), zastupale su ih male izvedbene skupine (3 pjevačice u prva dva primjera te 6 pjevačica i 15 pjevača u naredna dva primjera, za razliku od 30-ak, pa i više izvođača dotičnih kulturno-umjetničkih društava na središnjoj priredbi 37. MSF i posljednjim Manifestacijama), nastupi su različito trajali (od 6,5 do 18 minuta) i strukturirani su bili posve prema njihovu vlastitu nahođenju (organizatori nisu bili čak ni na generalnom pokusu, a prethodno su ih telefonski samo okvirno uputili da predstave svoj specifičan repertoar, što su izvođači shvatili sukladno koncepciji središnje priredbe 37. MSF, premda je glazbeno-tehnička razina pojedinih izvedbi bila znatno ispod standarda MSF). Bila je to dakle sadržajem folklorna priredba na koju su organizatori, međutim, primijenili uvriježen način priređivanja koncerata etno-glazbe, a ne folklornih priredbi.²⁵ Radionica je, prema tiskanom programu, pod vodstvom Wimmea Saarija tematizirala vokalno naslijeđe kulture Samija, no zapravo je to bio razgovor u kojemu Saari jest bio okosnicom, ali su u njemu na poziv organizatora sudjelovali i hrvatski manjinski glazbenici – najprije kao slušatelji u publici da bi se poslije (dijelom i na dodatni poticaj organizatora) aktivno uključili u raspravu, povezujući svoja glazbenička i manjinska iskustva sa Saarijevim.

Moglo bi se reći da je taj festivalski program, unatoč neprofesional(izira)nom načinu rada i/ili neupućenosti organizatora u uzuse i manjinskih i folklornih priredbi te unatoč svojoj slabijoj vidljivosti,²⁶ ponudio rješenja koja naznačuju iskorak od etabliranih modela Manifestacije i središnje priredbe 37. MSF. Načela jednakopravnosti i reprezentativnosti manjina (koja su ključna za Manifestaciju, ali su bila veoma bitna i za središnju priredbu 37.

²⁵ Upravo zbog takvog svog sadržaja (i štoviše, preuzimanja dijela izvođača sa 37. MSF i posljednjih Manifestacija), ta je priredba izravno usporediva s Manifestacijom i središnjom priredbom MSF. U potanju analizu međutim nisam uključila dva manjinska etno-koncerta priređena u okviru 37. MSF (koji bi svojim tipom bili usporedivi s manjinskim koncertom "Neba") jer oni niti su bili priredbama kulturnog amaterizma niti su, kako je već spomenuto, tematizirali (isključivo ili barem pretežno) nacionalne manjine. Ta bi nas analiza odvela daljnjim, ovdje tek šturo naznačenim pitanjima u vezi s poimanjem manjine, identiteta i multikulturalnosti, koja izlaze iz okvira članka posvećenog "krajolicima nacionalnih manjina na manifestacijama kulturnog amaterizma".

²⁶ Koncert vokalnih skupina nacionalnih manjina pratilo je oko 70 ljudi, središnju priredbu 37. MSF oko 800 ljudi, dok je na Manifestacijama obično oko 1700 ljudi. I Manifestacija i središnja priredba MSF se televizijski prenose, za razliku od Neba. S druge strane, program je Neba bio najavljen novinskim tekstom u jednom od najtiražnijih hrvatskih tjednika (v. Štingl 2004). Treba u tom kontekstu spomenuti i da Nebo jedino naplaćuje ulaznice (za koncert vokalnih skupina nacionalnih manjine stajale su 40 kn). Kako je već spomenuto, Manifestacija distribuira besplatne ulaznice, dok je ulaz na priredbe MSF slobodan, uz iznimku koncerata etno-glazbe.

MSF), u koncepciji su Neba posve nebitna. Štoviše, na temelju štire tiskane knjižice i najava na samom koncertu nije jasno ni koja je skupina predstavljala koju manjinu.²⁷ Izvedbe na Nebu ne daju se prevesti u zajednice (dostojanstvene na Manifestaciji i tradicionalne na središnjoj priredbi 37. MSF), već ostaju izrazom glazbenika (odnosno "sjajnih vokalnih ansambala" prema formulaciji u knjižici Neba – v. [S.n.] 2004:[nepag.]). Zanimljiv je i odnos prema bogatstvu raznolikosti manjinskih kultura, čemu je u diskursu Neba referentna točka "širi korpus hrvatske kulture" (ibid.), slično kao i u primjeru diskursa Manifestacije, dok u diskursu i praksi središnje priredbe 37. MSF obuhvaća usto i raznolikost unutar određene manjinske zajednice (ponajprije regionalne razlike). Međuetnički i međukulturni dijalog također se različito konfigurira u diskursu i praksi tih triju prigoda – na razini prakse Nebo ga uspostavlja ponajviše razgovorom finskog i hrvatskih manjinskih glazbenika, središnja priredba 37. MSF podržavajući prepletanja repertoara i načina izvođenja u različitim etničkim zajednicama (manjinskih i većinske), a Manifestacija promičući stilizirani (etnički nespecifičan) izraz. Sukladno tomu, na diskurzivnoj je razini riječ o međuetničkom dijalogu unutar Hrvatske (središnja priredba 37. MSF) i preko teritorijalnih granica (Nebo), odnosno o izostanku njegove diskurzivne obradbe (Manifestacija). U cjelini, dakle, manjinski je folklorni program Neba barem blago uputio na mogući treći put između krajnosti asimilacije i getoizacije, univerzalizma i posebnosti, etničkog i drugih dimenzija identiteta, odnosno zajednica strukturiranih prema različitim ključevima. Slijedom metafore u jednom novinskom naslovu, na njemu se zaplesalo "finsko-srpsko kolo" (Štingl 2004).

Premda je općim mjestom, nije na samome kraju ove rasprave naodmet (iznova) naglasiti kako se razlike ne zaustavljaju na razini određene (u ovim primjerima manjinske nacionalne) zajednice, već se nastavljaju i unutar nje, kao što se i sličnosti ne zaustavljaju u doticaju s drugim zajednicama. Uz etničku postoje i druge dimenzije identiteta, višestruki osjećaji pripadnosti i raznolike akcije koje ih potvrđuju i stvaraju, pa ni etnička, u suodnosu s tim drugim dimenzijama, nikad nije jednoznačna. Sukladno tomu, ni zajednice nisu unaprijed definirane, već su i rezultatom ljudske akcije, slobodnog i dobrovoljnog, privremenijeg ili trajnijeg, djelomičnijeg ili predanijeg udruživanja većeg ili manjeg broja ljudi oko nekog zajedničkog osjećaja, interesa,

²⁷ U knjižici je navedeno tek kako je riječ o kulturno-umjetničkim društvima nacionalnih manjina te kako su "voditelji glazbenih sekcija KUDa odabrali... tradicijske pjesme iz ukrajinskog, rusinskog, slovačkog, srpskog i talijanskog nasljeđa koje se njeguje u Hrvatskoj" ([S.n.] 2004:[nepag.]). Na istom se mjestu donose nazivi i lokaliteti četiriju kulturno-umjetničkih društava, iz čega međutim čitatelj može samo nagađati o kojim je nacionalnim manjinama i kojim konkretnim izvedbenim skupinama riječ. Etnička je odrednica bila izbjegnuta i u neformalnim najavama umjetničkog voditelja Neba, Nebojše Stijačića, na samom koncertu. No, opsežne najave svake od sudjelujućih skupina objavljene su na internetskim stranicama Neba (v. www.nebofestzagreb.com).

uvjerenja i/ili ljubavi.²⁸ Međutim, krajolik je (u ovim primjerima manjinskih) manifestacija kulturnog amaterizma u Hrvatskoj strukturiran većinom kao da svemu tomu nije tako. Višestrukost identiteta i zajednica ostaje mogućnošću za neke buduće kulturne projekte.

Zaključni dodatak

Nakon prihvaćanja ovoga rukopisa za tisak održana je 8. Manifestacija (13. studenog 2005.), koja pojedinim svojim elementima upućuje na daljnje re/profiliranje reprezentativnosti, bogatstva raznolikosti i međuetničkog dijaloga u kulturnoj reprezentaciji manjina te time i zaključuje ovu raspravu (potvrđuje ključnima pitanja kojima se ovdje bavim) i otvara je daljnjim mogućim razmatranjima. Jedini uzus organizatora bilo je vrijeme dodijeljeno svakoj od zajednica (7 minuta za samu izvedbu), što je u cjelini rezultiralo gotovo 3,5-satnim programom (govori organizatora i pokrovitelja te nastupi 17 zajednica). Nije dakle bilo nikakvih ograničenja s obzirom na broj sudionika kao ni sugestija glede poželjnih sadržaja. Takav je pristup potvrdio kako je brojnost izvođača odista jednim od ključnih elemenata manjinske samoreprezentacije u javnosti – dominirale su velike, u nekim primjerima i iznimno velike izvodilačke skupine, veći su broj zajednica zastupala dva zasebna kulturna društva (dijeleći zadanu minutažu) ili pak združeni ansambli više kulturnih društava (u zajedničkoj izvedbi). No, nije pritom riječ samo o težnji za masovnošću (i njezinim konotacijama) već i nastojanju da se dvama izrazima uputi na bogatstvo raznolikosti unutar zajednica. Neki su – s obzirom na korištene predloške i/ili s obzirom na načine izvođenja i izvodilačke sastave – predstavili različite pristupe folklornim sadržajima (npr. koncepcije izvornosti i stilizacije u izvedbama dvaju zastupnika srpske zajednice), neki različita područja (i nadalje dominantne) folklorne stilizacije (npr. plesna koreografija i vjenčić narodnih napjeva obrađenih za pjevački zbor u zastupnika ukrajinske zajednice), neki presjecišta popularne i umjetničke glazbe (npr. zastupnici slovenske i talijanske zajednice). Oko polovice zajednica predstavilo se takvim stilski, sadržajno ili s obzirom na sudjelujuće izvođače dvojnimi nastupima, što je na prijašnjim Manifestacijama bilo iznimkom. Time je ovogodišnja Manifestacija realnošću svoje prakse (mnogo više od prethodnih) uputila na bogatstvo raznolikosti unutar manjinskih zajednica, pri čemu to bogatstvo nije (kao na središnjoj priredbi 37. MSF) rezultatom regionalnih razlika, već, jednostavno, različitih usmjerenja kulturnih društava, odnosno,

²⁸ Registar udruga pri Središnjem državnom uredu za udruge (v. www.uprava.hr/Registar Udruga) strukturiran je u 19 "glavnih grupa djelatnosti", među kojima su i etnička (s podgrupama: okupljanja manjina, zaštita manjina, ostale etničke djelatnosti), kulturna (balet, film i TV, glazbena, kazališna, kulturno-umjetnička društva, likovna, literarna, plesna, strukovna, ostale kulturne djelatnosti), nacionalna (zavičajna, dijaspora, ostale nacionalne djelatnosti), duhovna (vjernička, ostale duhovne djelatnosti).

referirajući se na prethodni odlomak, rezultatom (barem u naznaci) slobodnog i dobrovoljnog udruživanja pripadnika određene manjinske zajednice oko zajedničkih osjećaja, interesa, uvjerenja i/ili ljubavi vezanih uz glazbu i ples. Osnovni okvir, međutim, i nadalje je čvrsto etnički – sve sudjelujuće izvodilačke skupine zastupaju određenu etničku manjinsku zajednicu. Treći je važan element ovogodišnje Manifestacije u narasloj zastupljenosti iznimno popularnih pjesama, koje su istodobno vezane uz određenu manjinsku zajednicu (kao tradicijski napjevi ili kao skladbe pripadnika određene manjine), ali su i transetničke, veoma poznate i prihvaćene preko etničkih granica, pa ih je i publika u "Lisinskom" mogla zapjevati (npr. makedonska "Makedonsko devojče", romska "Đelem, đelem", bošnjačka "Moj dilbere", ruska "Uralska rjabinuška", slovenska "Siva pot", talijanska "Nessun dorma"). Čini se da je naglašenije (u odnosu na prethodne Manifestacije) posezanje za upravo takvim glazbenim predlošcima uvjetovano svjesnim nastojanjem da se produbi međuetnički i međukulturni dijalog, pored već otprije etablirana modusa stilizirana (etnički nespecifična) izraza. Istodobno je i naglašavanjem popularnoga (s obzirom na predloške i/ili načine izvođenja i izvodilačke sastave) ublažena dostojanstvenost kao jedan od dvaju ključnih elemenata reprezentativnosti. Važno bi bilo razmotriti jesu li se spomenuti pomaci dogodili upravo (i) zbog odustajanja organizatora od arbitriranja (srodno pristupu "Neba", a suprotno pristupu 37. MSF), no to je zasebna velika i složena tema koja, shodno tomu, ostaje za neku buduću raspravu.

NAVEDENA LITERATURA

- A. P. [Aleksa Pavlešić]. 2005. "Petrovačko zvono 2005." *Naša gazeta* 4, 6 (33):1, 5.
- Appadurai, Arjun. 1990. "Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy." *Public Culture* 2/2:1-24.
- Bezić, Jerko (ur.). 1986. *Traditional Music of Ethnic Groups / Minorities: Proceedings of the Meeting of Ethnomusicologists on the Occasion of the European Year of Music 1985, Zagreb, July 22-24, 1985 – Glazbeno stvaralaštvo narodnosti (narodnih manjina) i etničkih grupa: Zbornik radova sa znanstvenog skupa u povodu Evropske godine glazbe 1985, Zagreb, 22.-24. srpnja 1985.* Zagreb: Zavod za istraživanja folklor.
- Ceribašić, Naila. 2003a. "Folklorne skupine nacionalnih manjina na Međunarodnoj smotri folklor." U 37. *međunarodna smotra folklor*, ur. Z. Vitez. Zagreb: Koncertna direkcija, 5-7.
- Ceribašić, Naila. 2003b. *Hrvatsko, seljačko, starinsko i domaće: Povijest i etnografija javne prakse narodne glazbe u Hrvatskoj.* Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.

- Ceribašić, Naila. 2004. "The Production of Peculiarity and Dignity: A Short Overview of the Public Practice of National Minorities' Folk Music and Dance in Croatia." U *Manifold Identities: Studies on Music and Minorities*, ur. U. Hemetek, G. Lechleitner, I. Naroditskaya i A. Czekanowska. London: Cambridge Scholars Press, 191-200.
- Ceribašić, Naila, i Vido Bagur. 2003. *Glazbena baština nacionalnih manjina u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, IEF 03/1. [Kompaktna ploča s popratnom knjižicom].
- Dalbello, Marija. 1986. *Građa za bibliografiju o tradicijskoj kulturi i folkloru narodnosti i etničkih grupa u SFR Jugoslaviji*. Lipovljani: "Lipovljanski susreti".
- Domini, Mirjana. 1990. "Hrvatska: Česi, Mađari, Romi (Cigani), Rusini, Slovaci, Talijani, Ukrajinci." U *Manjine u alpsko-jadranskom prostoru: Verzija na hrvatskom jeziku*, ur. P. Piskač i M. Domini. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, 89-136.
- Đukić, Gojko (prir.). 1985. "Lipovljanski susreti': Kulturno-umjetnički program." U *Lipovljanski susreti '84*, ur. A. Mihaljević. Lipovljani: "Lipovljanski susreti", 85-91.
- Gašpert, Sanja. 2003. "Bogatstvo je živjeti u zajedništvu." *Novi list*, 17. 2. 2003.:9.
- Gašpert, Sanja. 2005. "Kulturno bogatstvo zajedničkog suživota." *Novi list*, 22. 4. 2005.:9.
- Gradski ured za kulturu – Grad Zagreb. 2001. "Kriteriji vrednovanja i sufinanciranja programa javnih potreba u kulturi Grada Zagreba." www.zagreb.hr/DOKUMENT.nsf/FPHW?OpenForm&2&11068 (posjećeno 3. 7. 2005.).
- Hemetek, Ursula. 2001. "Music and Minorities: Some Remarks on Key Issues and Presuppositions of the Study Group." U *Glasba in manjšine: Zbornik referatov 1. mednarodnega posvetovanja Študijske skupine Mednarodnega sveta za tradicijsko glasbo (ICTM) Glasba in manjšine – Music and Minorities: Proceedings of the 1st International Meeting of the International Council for Traditional Music (ICTM) Study Group Music and Minorities*, ur. S. Pettan, A. Reyes i M. Komavec. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 21-30.
- Hrvatski sabor. 2002. "Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina." *Narodne novine*, br. 155 (23. 12. 2002.).
- Hrvatski sabor. 2004. "Državni proračun Republike Hrvatske za 2005. godinu." *Narodne novine*, br. 171 (7. 12. 2004.).
- I. N. 2005. "Etno smotra na Korzu." www.rijeka.hr/default.asp?ru=774&gl=200504230000001&sid=&jezik=1 (posjećeno 3. 7. 2005.).
- Lundberg, Dan, Krister Malm i Owe Ronström. 2003. *Music – Media – Multiculture: Changing Musicscapes*. Stockholm: Svenskt visarkiv.
- Mihaljević, Ante (prir.). 1985. "Lipovljanski susreti' – od ideje do jubileja." U *Lipovljanski susreti '84*, ur. A. Mihaljević. Lipovljani: "Lipovljanski susreti", 117-119.

- Ministarstvo kulture Republike Hrvatske. 2005. "Odobreni programi javnih potreba u kulturi u 2005." www.min-kulture.hr/financije/financije_fr.html (posjećeno 28. 6. 2005.).
- Nović, Aleksandar (ur.). 2005. *V. smotra folklor nacionalnih manjina Republike Hrvatske i hrvatske dijaspore*. Stari Jankovci: KUD "Jankovci" / MKE "Jankovci.
- Obradović, Stojan. 2005. "Još nisu iskorištene sve mogućnosti koje pruža Ustavni zakon: Interview s predsjednikom Savjeta za nacionalne manjine Aleksandrom Tolnauerom." *Stina Newsletter* 26 (26. 4. 2005.), www.stina.hr/projekti.htm (posjećeno 28. 6. 2005.).
- Palma. 2004. "Ove je subote u selu ..." *Petrinja Online*, www.petrinja.com/modules.php?name=News&file=article&sid=471 (posjećeno 28. 6. 2005.).
- Piškor, Mojca. 2005. *World music i njegova recepcija u Hrvatskoj uz studij primjera recepcije i percepcije afričkih glazbi u Hrvatskoj*. Magistarski rad na Muzičkoj akademiji u Zagrebu, pohranjeno u Institutu za etnologiju i folkloristiku, IEF rkp 1893.
- Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske. 2003. "Kriteriji za utvrđivanje financijske pomoći za programe nevladinih udruga i ustanova nacionalnih manjina." *Narodne novine*, br. 144 (15. 7. 2003.).
- Savjet za nacionalne manjine Republike Hrvatske. 2005. "Odluka o rasporedu sredstava osiguranih u Državnom proračunu Republike Hrvatske za 2005. godinu (N.N. br. 171/2004) u Razdjelu 020 Vlada Republike Hrvatske, Glavi 21 Aktivnost: 3811: Tekuće donacije u novcu." *Stina Newsletter* 22 (23. 2. 2005.), www.stina.hr/projekti.htm (posjećeno 28. 6. 2005.).
- Šalamon, Vladimir. 2005. "Bejihad 2005." www.makabijada.com/bejihad_2005.htm (posjećeno 28. 6. 2005.).
- Štingl, Aleksandra. 2004. "Finsko-srpsko kolo u Zagrebu." *Globus*, 728, 19. 11. 2004.:82.
- Vitez, Zorica (ur.). 2003. *37. međunarodna smotra folklor, Zagreb, 16.-20. srpnja 2003*. Zagreb: Koncertna direkcija.
- Vlada Republike Hrvatske. 2004. "Izvješće Republike Hrvatske o provođenju Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina." www.vlada.hr/Download/2004/04/16/IZVJESCE_NA_OKVIRNU_KONVENCIJU-2004.VE.htm (posjećeno 29. 6. 2005.).
- [S.n.] 1983. "Značaj, pripreme i rezime 'LS '82', te pripreme 'LS '83.'" U *Lipovljanski susreti '82*, ur. B. Špoljarić. Lipovljani: "Lipovljanski susreti", 90-92.
- [S.n.] 1984. "Kulturno-umjetnički program." U *Lipovljanski susreti '83*, ur. A. Mihaljević. Lipovljani: "Lipovljanski susreti", 40-41.
- [S.n.] 2002. "Hrvatska: Narodnosni sastav." U *Hrvatska enciklopedija*, sv. 4, ur. A. Kovačec. Zagreb: Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", 717-719.
- [S.n.]. 2004. *3. Zagreb World Music Festival Nebo*. Zagreb: Nebo – Udruga za promicanje tradicijske glazbe.

Prilog 1. Raspodjela sredstava ostvarenih preko Savjeta za nacionalne manjine RH u 2005. godini po manjinskim zajednicama i tipovima aktivnosti

	ukupno	kult. manifest.	kult. amaterizam	br. podružnica
Srbi	6.390.000	1.222.800	1.210.000	49
Talijani	5.106.200	212.000	30.000	3
Mađari	2.710.400	641.500	546.500	33
Česi	2.433.200	368.500	416.000	26
Romi	1.188.220	243.600	127.000	11
Rusini i Ukrajinci	1.028.500	209.000	372.900	13
Slovaci	1.004.300	241.100	468.200	14
Bošnjaci	851.000	85.000	166.000	5
Albanci	558.800	194.500	75.000	7
Makedonci	496.100	209.000	91.400	6
Slovenci	496.100	99.900	284.900	6
Crnogorci	482.900	164.500	20.000	6
Nijemci i Austrijanci	479.600	85.750	120.900	9
Židovi	479.600	134.000	142.000	4
Bugari	48.000	8.000	-	-
Poljaci	37.000	24.000	9.000	1
Rusi	32.000	-	16.000	1
ukupno	23.821.920	4.143.150	4.095.800	194

Prilog 2. Manifestacije kulturno-umjetničkog amaterizma financirane iz državnog proračuna RH za 2005. godinu s 50.000 i više kuna

39. međunarodna smotra folklor, Zagreb (700.000)
8. manifestacija "Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina u RH", Zagreb (380.000)
41. smotra folklor "Brodsko kolo", Slavonski Brod (130.000)
40. "Vinkovačke jeseni", Vinkovci (130.000)
39. festival dalmatinskih klapa, Omiš (uklj. notna izdanja, CD-i) (130.000)
21. smotra folklor Dalmacije "Na Neretvu misečina pala", Metković (130.000)
4. smotra kulturnog stvaralaštva Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta", Krnjak, Vojnić i Gvozd (130.000)
Tjedan kajkavske kulture, Krapina (100.000)
Središnja manifestacija srpske nacionalne manjine (u org. Srpskog narodnog vijeća), Manastir Krka (100.000)
8. dani kulture Srba Istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema (u org. SKD-a "Prosvjeta") (80.000)²⁹
6. "Bejahad" (u org. Židovske kulturne scene "Bejahad"), Hvar (40.000+40.000)³⁰
Tjedan Izraela (u org. Židovske općine Zagreb) (76.000)
32. manifestacija kulture "Petrovačko zvono" (u org. Saveza Rusina i Ukrajinaca u RH), Petrovci (71.500)
39. smotra folklor "Đakovački vezovi", Đakovo (70.000)
31. međunarodni susret harmonikaša, Pula (70.000)
Svečanosti Pasijska baština (segment tradicijske glazbe), Zagreb (70.000)
Smotra folklor "Vonička" (u org. Saveza Čeha u RH) (70.000)
19. susret hrvatskih puhačkih orkestara (60.000)
Smotra amaterskih dramskih skupina (u org. Saveza Čeha u RH) (10.000+50.000)³¹
48. glazbene svečanosti hrvatske mladeži, Varaždin (50.000)
38. susret hrvatskih pjevačkih zborova – Natjecanje (50.000)
10. dani duhovne glazbe "Cro patria", Split (50.000)
5. međunarodno natjecanje pjevačkih zborova, Zadar (50.000)
Smotra dječjeg stvaralaštva "Naše jaro" (u org. Saveza Čeha u RH) (50.000)
Smotra duhačkih orkestara (u org. Saveza Čeha u RH) (50.000)
Smotra pjevačkih zborova i skupina (u org. Saveza Čeha u RH) (50.000)
Ilinden 1903. – 2005. (u org. Zajednice Makedonaca u RH), Samobor (50.000).

²⁹ Ta se manifestacija financira s 50.000 kn u stavci manifestacija i s 30.000 kn preko Koordinacijskog odbora SKD-a "Prosvjeta" za istočnu Slavoniju, Baranju i zapadni Srijem. Oba se iznosa ostvaruju tekućim donacijama Savjeta, pa sam ih stoga ovdje zbrojila.

³⁰ Taj se festival financira i preko Savjeta i preko Ministarstva kulture (u kategoriji međunarodne suradnje). Ponešto se i drugih manjinskih programa, no redovito s manjim iznosima, financira i preko Ministarstva kulture. Uključila sam samo one manifestacije koje su dominantno na području glazbenog, glazbeno-scenskog i folklornog amaterizma, odnosno, kad je riječ o manjinskim manifestacijama, one koje i izlaze izvan tog okvira, ali su financirane s više od 50.000 iz državnog proračuna (bilo samo preko Savjeta ili i uz potporu Ministarstva kulture). Najizrazitijim su takvim iznimkama od kategorije kulturno-umjetničkog (glazbenog, glazbeno-scenskog i folklornog) amaterizma upravo židovski Bejahad i Tjedan Izraela te češka Smotra amaterskih dramskih skupina. Likovne i književne manifestacije nisam uključila, a i bile bi veoma malobrojne kad je riječ o manjinskim kulturnim društvima i iznosima iznad 50.000 kn iz državnog proračuna.

³¹ Financiranje je dramske umjetnosti pri Ministarstvu kulture posebna kategorija. Navedeni se češki festival preko Ministarstva financira s 10.000 kn (a s 50.000 preko Savjeta). Za usporedbu, u potkategoriji manifestacija kazališnog amaterizma središnji 45. festival hrvatskih kazališnih amatera financira se u 2005. godini s 130.000 kn, a 11. dani hrvatskog pučkog teatra u Hercegovcu s 5.000 kn.

Prilog 3. Struktura skupina (sekcija) manjinskih kulturnih društava financiranih preko Savjeta za nacionalne manjine RH u 2005. godini

	folkl. sk. i ans.		glazb. sk.		(puh.) ork.		pjev. zb. i sk.		plesna sk.		kaz. sk.		rec. i lit. sk.		likov. sk.		ukupno sek. ost. unutar k. a.		
	br.	kn	br.	kn	br.	kn	br.	kn	br.	kn	br.	kn	br.	kn	br.	kn	br.	kn	
Česi	18	108,0	6	36,0	9	54,0	17	102,0	--	--	17	102,0	--	--	--	--	67	402,0	14,0
Srbi	27	575,0	6	75,0	--	--	9	165,0	--	--	4	75,0	9	70,0	4	50,0	59	1010,0	200,0
Mađari	20	331,0	2	16,5	--	--	11	121,0	--	--	5	33,0	1	5,5	--	--	39	507,0	39,5
Slovaci	11	256,8	7	78,1	--	--	11	104,7	--	--	2	28,6	--	--	--	--	31	468,2	--
Rusini i Ukr.	11	180,0	6	67,5	1	12,0	8	83,4	--	--	1	8,0	--	--	1	2,0	29	367,9	5,0
Slovenci	2	18,5	1	16,5	--	--	3	126,0	--	--	3	41,2	1	3,0	--	--	12	228,2	56,7
Romi	10	116,0	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	10	116,0	11,0
Makedonci	5	44,9	3	23,5	--	--	2	20,0	--	--	--	--	--	--	--	--	10	88,4	3,0
Nijemci i Au.	1	6,6	--	--	--	--	3	62,0	1	17,0	2	15,5	--	--	--	--	7	101,1	19,8
Bošnjaci	3	96,0	--	--	--	--	1	40,0	--	--	1	30,0	--	--	--	--	5	166,0	--
Židovi	--	--	1	33,0	--	--	1	55,0	2	54,0	--	--	--	--	--	--	4	142,0	--
Albanci	2	37,0	1	16,5	--	--	--	--	--	--	1	16,5	--	--	--	--	4	70,0	5,0
Crnogorci	--	--	--	--	--	--	3	20,0	--	--	--	--	--	--	--	--	3	20,0	--
Rusi	--	--	--	--	--	--	1	10,0	--	--	--	--	--	--	--	--	1	10,0	6,0
Poljaci	--	--	--	--	--	--	1	9,0	--	--	--	--	--	--	--	--	1	9,0	--
Talijani	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	30,0

Napomene:

- novčani su iznosi izraženi u tisućama kuna;
- kazališne skupine navedene su ponekad i kao dramske skupine, a iznimno i kao scenske skupine;
- recitatorske i literarne skupine navedene su ponekad i kao recitatorsko-literarne ili dramsko-recitatorske skupine;
- likovne skupine ne uključuju likovne izložbe, koje sam pridružila kulturnim manifestacijama;
- stavka "ostalo unutar kulturnog amaterizma" odnosi se uglavnom na različite radionice i tečajeve, ponegdje na postavljanje određenog programa, a toj sam sumi je dvaju zadnjih stupaca u ovome prilogu;
- kod Slovaka te Rusina i Ukrajinaca, radi ekonomiziranja prostora, uvrstila sam u glazbene skupine i po dvije tamburaške skupine (s financiranjem od 22.000, odnosno 18.000 kn);
- orkestri se kod Čeha odnose isključivo na puhačke orkestre, dok kod Rusina i Ukrajinaca nije specificiran tip orkestra;
- kod Rusina i Ukrajinaca, pored navedenih skupina, djeluju i "narodni zbor" (15.000 kn), koji sam uvrstila u ukupan zbroj skupina i financiranja;
- kod Slovenaca, pored navedenih, djeluju i "klekijarska skupina" (15.000 kn) i "etno-skupina" (8.000 kn), koje sam uvrstila u ukupan zbroj skupina i financiranja;
- izostavila sam Bugare jer oni za kulturni amaterizam ne izdvajaju nikakva sredstva.

LANDSCAPES OF NATIONAL MINORITIES AT FESTIVALS (MANIFESTATIONS OF CULTURAL AMATEURISM) IN CROATIA

SUMMARY

Starting out from the financial components underlying the realization of the rights and freedom of national (ethnic) minorities in Croatia, the structure and conception of minority cultural amateurism (mostly performing groups) and important manifestations (mostly festivals) financed by the minorities themselves and from other sources are analysed in the article, along with the minority content within the framework of important majority manifestations. Today, mono-minority manifestations dominate. With their basic structure, the venues where they are held and the audiences they address, they contribute to the detachedness of minorities – both among themselves and in relation to the majority. There are only a few multi-minority manifestations of which the *Manifestacija "Kulturno stvaralaštvo nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj"* (Manifestation "Cultural Activities of National Minorities in the Republic of Croatia") stands out as the most significant and most visible. Its structure and concept (principles of equality and representativity of minorities, the quality and dignity of the content presented, the predominance of folklore stylisation) are compared with the conceptualisation of minorities within the *37. međunarodna smotra folklor* (37th International Folklore Festival) of 2003 and the approach of the *3rd Zagreb World Music Festival "Nebo"* of 2004. The focus of attention is placed on the question of how multiculturalism in the sense of richness of diversity and in the sense of the intercultural and interethnic dialogue is manifested in the reality of the discourse and the reality of practice, at the level of structuring the events and the level of performances.

Keywords: national minority, music, festival, ethnicity, multiculturalism, community, Croatia